

İstanbul'dan İnsan Manzaraları: Türk Romanında Beyaz Ruslar

Fatih Özdemir

“Kadınlar bana bakardı./ O zaman Beyaz Ruslar vardı/Ve korkunç çalgılar vardı meyhanelerde/Örücü Nikola'nın evi vardı, kendi yaptığı votkaları/Vardı Nikola'nın. Paskalya'da/Çörekler alırdı bize Nikola... Nikola, bir de Nikola'nın arkadaşı İvanof/Piyano tamircisi İvanof'la birlikte/rakılar içerdik...Ne diyordu İvanof, sen ne kadar içsen de/İçmedin bir gün bile...”
Edip Cansever

ÖZET Çarlık yanlısı asil Rusların ülkelerini terk etmeleri Ekim Devrimi'nin önemli sonuçlarından biridir. Kızıllar karşısında yenilgiye uğrayan Beyaz Ruslar başka ülkelere geçmeden önce İstanbul'a gelmiştir. Bir kısmı İstanbul'da tutunan Beyaz Rusların çoğu dünyanın dört bir tarafına dağılmıştır. İşgal altındaki İstanbul'un zor yaşam koşullarına uyum sağlamaya çalışan servetlerini yitirmiş Rusların trajik durumları romancılar tarafından tüm yönleriyle ele alınmıştır. İstanbul'un eğlence hayatında, yeme-içme kültüründe ve modalarında kalıcı izler bırakan Beyaz Ruslar romanlarda öncelikle asillikleriyle karşımıza çıkar. Yoksul düşmelerine ya da kötü işler içinde bulunmalarına rağmen asaletlerini koruyabilmişlerdir. Özellikle Mütareke dönemi romanlarında Beyaz Ruslar, İstanbul sosyal hayatının bir parçası olarak görülmüştür. İstanbul'daki insan manzaraları anlatılırken Beyaz Ruslar da İstanbul'un önemli renklerinden biri olarak romanlarda yer almıştır.

ANAHTAR KELİMELER Beyaz Ruslar, İstanbul, Beyoğlu, Mütareke Dönemi, Türk romanı, muhacir

ABSTRACT The flight of the partisans—White Russians—of the Tsar and Russian nobles is one of the significant results of the October Revolution. The defeated White Russians came to Istanbul before leaving for other countries. Most of the White Russians, unlike the ones who stayed in Istanbul, scattered all around the world. The tragedy of these Russians who lost their wealth and tried to adapt to the difficult living conditions in occupied Istanbul has been told by various Turkish novelists. White Russians, who left their permanent impact on Istanbul's nightlife, gastronomy and fashion, first appeared with their nobility in novels. Despite falling on hard times or indulging in illegal businesses, they somehow managed to preserve their dignity. Especially in novels regarding the Armistice Period, White Russians are seen as part of the social life in Istanbul. In terms of describing the people in Istanbul, they also appear as one of the important factors in novels.

KEYWORDS White Russians, Istanbul, Pera, Armistice Period, Turkish novel, *émigré*

BEYAZ RUSLAR

İstanbul coğrafi konumu ve siyasi önemi nedeniyle tarihin pek çok döneminde mülteciler için sığınılacak bir yer olmuştur. Bu mülteciler içinde en çok iz bırakanların başında Mütareke yıllarında İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar bulunmaktadır. 1917 yılında

gerçekleşen Bolşevik Devrimi, varlıklarını Rusya’da bırakan Çarlık yanlısı Rus aristokratları ülkelerinden kaçmak zorunda bırakmıştır. Bunların çoğu başka ülkelere gitmeden önce İstanbul’a gelmiş, bir kısmı hayatına burada devam etmiştir. Çar’ın ordusuna ‘Beyaz Ordu’ denildiği için, mültecilere de ‘Beyaz Rus’ denilmiştir. Beyaz Ruslar’ın İstanbul’u tercih etmelerinin ilk nedeni diğer ülkelerin mülteci akınını kısıtlayan katı kurallarıdır. 1919 yılında soyluların gelmesiyle başlayan kitlesel mülteci akını, 1920 yılında Beyaz Ordu mensuplarının gelmesiyle ve aynı yılın sonunda da her gruptan Rus’un İstanbul’a akınıyla devam eder. Kimi kaynaklara göre, İstanbul’a gelen Beyaz Ruslar’ın sayısı iki yüz bini bulmuştur. 1930’ların sonuna doğru bunların çoğu çeşitli ülkelere gitmiştir. İstanbul’da Beyaz Ruslar’ın şehrin günlük hayatındaki etkisinin 1940 yılına kadar devam ettiği görülür. 1920 ile 1924 yılları arası Beyaz Rus etkisinin en çok hissedildiği yıllardır.¹

Savaş ve işgal koşulları sebebiyle hareketli bir nüfusa sahip olan İstanbul, Beyaz Ruslar’ın gelmesiyle sosyal hayatta alışık olmadığı durumlarla karşılaşmıştır. Beyaz Ruslar’la birlikte şehirdeki sefalet artmıştır. Yolculuk boyunca da çeşitli zorluklar çeken ve çoğu işgal güçlerinin mülteci kamplarında barınan Beyaz Ruslar işgal güçlerinin yardımları kesmesi sonucunda kaderleriyle baş başa kalmışlardır.² Çoğu Beyaz Rus yol boyunca yaşadıkları pislikten ve zor şartlardan bitlenmiştir. Bu nedenle kadınlar saçlarını köklerinden kesip tülbentlerle bağlarlar. İstanbul kadınları, Beyaz Rus kadınlarının saç biçimini moda olarak benimsemiştir. Bu moda ‘Rusbaşı’ denilmiştir. Beyaz Ruslar’ın rengârenk örtülerinin yanı sıra yine Beyaz Ruslar’dan kaynaklanan omuzları açık elbiseler de moda olmuştur. Ruslar’ın giyim kuşamda yarattıkları moda sonucu Osmanlı femi-nizmi çarşafa karşı olan tavrını açıkça göstermiştir. Peçenin kalkması ve başların Beyaz Rus kadınları gibi tülbentle sarılması İstanbul kadınlarını Mütareke’den itibaren Cumhuriyet’le birlikte gerçekleşecek kılık-kıyafet devrimine hazırlamıştır.³ Jak Deleon Beyaz Ruslar’ı İstanbul’da yarattıkları değişimleri ve başlattıkları modaları şu şekilde anlatmaktadır:

“Beyaz Rus kadınlar İstanbul’a geldiklerinde olay yaratmışlardı. Genelde duru beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü olan bu kadınlar başı açık geziyor, kısa ya da kloş tabir edilen etekler giyiyorlardı.

1. Jak Deleon, *Beyoğlu’nda Beyaz Ruslar*, ikinci baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), s.15.
2. Beyaz Rusların 1920 yılında barınma, beslenme, giyecek, eğitim, istihdam, sağlık gibi konularda içinde buldukları şartlar ve aldıkları yardımlarla ilgili olarak bkz: Clarence Richard-Jonshonn, *İstanbul 1920*, ikinci baskı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), ss.175-196.
3. Zafer Toprak, “Mütareke Döneminde İstanbul,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), Cilt: 6, s.21.

Saçları kısacık kesilmişti; buna 'çan kesimi' deniyordu. Kimileri başlarına tülbent sararak 'Rusbaşı' modasını başlatmıştı. O demlerin Avrupa modasında eteğe takılı sırma püskül, tül den yelek, bel den büzülerek düğümlenen ve fiyonk yapılarak sarkıtılan kemer, işlemeli uzun kadife cepken, eteklerde volan ve sim, boyunda fıfır oldukça gözdeydi. İstanbul'a gelen Avrupa görmüş Beyaz Rus aristokratlar son modayı birlikte getirmişler, terzilik ya da terzi kalfalığı yapanlar İstanbullu şık hanımefendiler arasında rağbet görmüşlerdi. Sonraları ünlenecek Necip Bey rujlarının sadık müşterileri yine Beyaz Ruslardı. ... Takma ben modasını İstanbul'da yayanlar ve dantelli ipek mendillere parfüm damlatma modasını icat edenler de Beyaz Ruslardır. ... 'Monokl' modasını İstanbul'a Almanlar getirmiş, Beyaz Ruslar yaygınlaştırmıştır.⁴

İstanbul'da plaj modasını da Beyaz Ruslar başlatmıştır. İstanbul halkı özellikle Fülürye'ye—daha sonra Rusların telaffuzuyla Florya olmuştur—giderek denize giren Rus kadınlarını izlemiş, daha sonra da denize girmeye başlamıştır. Beyaz Ruslar kısa sürede Beyoğlu'nda lokanta, bar, kabare ve kumarhane işine girmişlerdir. İstanbul'a pavyonu ve gece kulübünü getirmişlerdir.⁵ Beyaz Rus kızları kahvehaneleri dolaşıp halka tombala oynatarak yeni bir moda başlatmışlardır. Daha önce İstanbul'da benzeri görülmemiş Ruslara özgü eğlenceler ve gece hayatı şehrin durgun hayatına canlılık getirmiştir. Bu mekânlarda genellikle Beyaz Rus kadınlar garsonluk yaparken Rus aristokrasisine mensup bir generalin bulaşıkçılık yapması ya da seyyar satıcılık yapması sık görülen şeylerdendir. Beyaz Rus kadınlarla birlikte İstanbul'da fuhuş yaygınlaşmıştır.⁶ Rusça'da iyi, hoş, güzel anlamına gelen 'haraşo' sözcüğü Beyaz Rus kadınlarını anlatan bir tanımlama olarak özellikle İstanbul erkekleri arasında kullanılmıştır.

Mütareke yıllarının koşulları ve Beyaz Ruslar'ın tesiriyle İstanbul'da fuhuş, alkol, kumar gibi olaylarda artışlar gözlemlenmiştir. Beyaz Ruslar Türkleri eğlendirdikleri kadar işgal güçlerinin eğlence ihtiyacını da karşılamıştır. Beyoğlu'nu kokainle tanıştıranlar genellikle Beyaz Ordu'nun arkasına takılarak İstanbul'a gelen Rus kadınları olmuştur. Bütün bu olumsuzluklar İstanbul halkının tepkisini çekmiştir. 1921 yılında Tombalacılarla Mücadele Derneği bile kurulmuş, Beyaz Rus kadınlara ilginin artması sonucunda Asrî Kadınlar Cemiyeti, bu kadınların ahlâksız davranışlarından ötürü sınır dışı edilmeleri için kampanya başlatmıştır. Hatta *Vakit* gazetesi, Celâl Sahir [Erozan], Hüseyin Rah-

4. Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, s.32.

5. Reşat Ekrem Koçu Beyaz Ruslar'ın İstanbul eğlence hayatındaki yerini şu cümlelerle anlatır: "İstanbul'da ilk düşündükleri şey, büyükşehrin mahrum olduğu eğlence yerleri açmak oldu, bu arada İstanbul'un ilk barını açtılar. Açtıkları eğlence yerleri hakikaten kibar sanat mahfilleri oldu, fuhuş dahi bir nezâhet kisvesine büründü, bayağılaşmadı..." Reşat Ekrem Koçu, kısa saç modasının Beyaz Ruslar'la İstanbul'da başladığını ve Avrupa'ya buradan yayıldığını da belirtir (Reşat Ekrem Koçu, "Beyaz Ruslar," *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961), Cilt 5, ss.2624-2626).

6. Zafer Toprak, "Mütareke Döneminde İstanbul", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, s.21.

mi [Gürpınar], Hüseyin Cahid [Yalçın] gibi yazarlar arasında anket düzenlenmiş ve anketten Beyaz Rus kadınların suçsuz oldukları, erkeklerin nefislerine hâkim olma konusunda dikkatli olmaları sonucu çıkmıştır.⁷ Beyaz Ruslar dolayısıyla İstanbul'da yaşanan kargaşalardan biri de İşgal güçlerinin Beyaz Rusların içindeki Bolşevik casusları tespit etme sürecinde yaşanır. Müttefik askerlere göre Bolşevik casuslar kokain ve diğer uyuşturucuların satımıyla uğraşan, diğer Beyaz Ruslara fuhuş yaptıran, aynı zamanda İstanbul'da anarşiyi ve komünizmi yaymak isteyen kişilerdir. Bu Bolşeviklerin amacı Rusya'ya en yakın yer olan Türkiye'den Avrupalı devletler hakkında istihbarat toplamak ve bunları Moskova'ya ulaştırmaktır. Müttefikler kendi askerleri arasında da komünist propaganda yapılmasından endişelenirler ve Bolşevik olduğundan şüphelendikleri pek çok Rus'u tutuklarlar. Rus mülteci akını, işgalcilerin bunların barınmasıyla ilgili çalışmaları ve Bolşevik Rusları takip etmeleri dolayısıyla İstanbul'daki Kuvay-ı Milliye'nin faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.⁸

Beyaz Ruslar İstanbul'da aç kalmamak için her türlü işte çalışmıştır. Seyyar satıcılık, tamircilik, şoförlük, fotoğrafçılık, abajurculuk, seyislik, hamallık, garsonluk, hizmetçilik gibi işlerde çalışan subayların, generallerin, prenseslerin durumu trajik bir manzara oluşturmuştur.⁹ Örneğin, Çiçek Pasajı'nın ismi buranın önünde çiçek satan Beyaz Rus kadınlardan kalmadır. Çarın sarayında her türlü lükse sahip olan aristokrat Rus kadınları, Beyoğlu'nda garsonluk yapmış, daha az şanslıları ise kokain satıp kendilerini pazarlamışlardır. Zafer Toprak, Rusların para kazanmak için her yola başvurduğunu, hatta Osmanlı'nın ata sporundan esinlenerek gösteri maksadıyla Rus kadınlarını güreştirdiklerini belirtir.¹⁰ Rusya'dan maddî varlık getirebilenler ise işyerleri ve fabrikalar açmış hatta çiftlik satın alarak tarımla uğraşmışlardır. Bazı Beyaz Rus kadınlar Sanayi-i Nefise Mektebi'nde modellik yapmış, bazıları ise eğlence yerlerinde Rus danslarını balalayka eşliğinde sergilemiştir. İstanbul'da pastane geleneğini de Beyaz Ruslar başlatmışlardır. Halk, muhallebiciler yerine Rusların açtığı pastaneleri tercih eder olmuştur. İlk defa yir-

7. Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, s.31.

8. Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul, 1918-1923* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s.133.

9. Dönemin şahitlerinden Solano isimli gazetecinin *Constantinople Today* isimli gazetede gözlemleri Ruslar'ın yaptığı işleri ve eski hayatlarıyla bunun oluşturduğu tezdâ göstererek niteliktedir: "Pera'da olduğu gibi çiçek, kâğıttan bebekler, yağlıboya İstanbul resimleri, pasta ve kek, biblo ve incik-boncuk, Rusça kitaplar ve gazeteler satan Rus sığınmacıları her yerde görmek mümkündür. Onlar sokaklarda ve camilerin merdivenlerinde uyurlar. Aylak aylak dolaşırlar, dilenirler, iş bulabildikleri zaman çalışırlar ve bazen da açlıktan hiçkırâ hiçkırâ ağlarlar. Yeterince şanslı az sayıda Rus, lokantalarda garson veya gardropçu olarak iş bulabiliyorlar. Patronun kahvesini bir prenses getirebilir veya onun bastonunu bir general verebilir. Profesörler, eski milyonerler, soylu kadınlar, yalvara yalvara sigara ve kâğıt çiçek satarlar" (Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul, 1918-1923*, s.54).

10. Zafer Toprak, "Mütareke Döneminde İstanbul," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, s.22.

mi dört saat açık olan mekân anlayışıyla İstanbul halkı bu pastaneler aracılığıyla tanışır. Beyaz Ruslar açtıkları lokantalarda Rus yemeklerini ve votkasını İstanbul halkına tanıştırmışlardır. Rejans günümüzde varlığını sürdüren Rus lokantalarındandır. Petrograd, Moscovite Restaurant, Bahçe Saray, Nisuaz Pastanesi, Maksim, Rose Noir, Rejans, Ankara'da Atatürk'ün çok sevdiği Karpiç, Beyaz Ruslar'ın açtığı önemli mekânlardır. Buralarda oluşan kültür Türk romanına yansıdığı gibi, buralar Cumhuriyet Dönemi'ndeki önemli kültür adamlarının da buluşma noktaları olmuştur. Bu arada zengin erkeklerle evlenen bazı Beyaz Rus kadınlar evlerinde düzenledikleri balolarla ve danslı çay toplantılarıyla İstanbul sosyete hayatını da değiştirmişlerdir.

İstanbul kültür ve eğlence hayatına canlılık kazandıran Beyaz Rus sanatçıların çoğu Avrupa'ya ve Amerika'ya giderek dünyaca ünlü olmuşlardır. 1930'lardan sonra Türkiye'de kalan Beyaz Ruslar da Türk kültür ve sanatına katkıda bulunmuşlardır. İstanbul'a klasik müzik sevgisini açtıkları mekânlarda bu tür müzikler çalan Beyaz Ruslar aşılmıştır. Bale ve müzikli danslar Beyaz Ruslar aracılığıyla tanınmıştır.¹¹ Beyaz Rus Lydia Krassa Arzumanova Türkiye'deki ilk bale okulunu açmıştır. Rus ressamlar özellikle İstanbul manzaralarını resmetmişler ve sanat faaliyetlerini geliştirmek için Rus Ressamlar Birliği'ni kurmuşlardır. Naci Kalmukoğlu (Nikola Kalmukoff) ve İbrahim Safi (Rahman Safiyev) gibi ressamlar Beyaz Ruslardandır. Beyaz Rusların çoğu İstanbul'u bir geçiş noktası olarak kullanmış ve sonradan dünyanın çeşitli ülkelerine gitmişlerdir. İşleri iyi olanlar ya da evlilik yapanlar İstanbul'da kalmışlar ve 1936 yılında vatandaşlık hakkı kazanmışlardır.¹²

11. Fikret Adil, Rusların çalıştığı Gardenbar'daki Rus bale gösterilerini şu şekilde anlatmıştır: "İstanbul'a gelen Rus göçmenleri arasında, bütün dünyaca ünlü Rus balet artistleri de vardı. Bugün, Avrupa'daki balet yıldızlarının hemen hemen hepsi buradaydılar. Bunlar, her akşam Garden'de bazıları bir saatten fazla süren temsiller verirlerdi. Serge Diagileff'in Avrupa'da gerçekleştirdiği Rus baletleri ayarında temsiller gördük. ... O zamanlar, bara gidenlerin çoğu, hayatlarında bir daha görmelerine imkân olmayan fevkalâde temsillerin bir an önce bitmesini can sıkıntısı içinde beklerlerdi. Amaçları, gece yarısı olduktan sonra, sahnede gördükleri Rus dilberleriyle dans etmektir..." (Fikret Adil, *Gardenbar Gece-leri*, ikinci baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s. 13).

12. Sovyetler Birliği'nde, 1980'lerdeki değişimin öncüsü Gorbaçov, Beyaz Ruslar'ın gittikleri ülkelerin kültürüne, sosyal hayatına ve bilimine olan katkısını yıllar sonra Sovyet sistemini değerlendirdiği ve değişimin niteliklerini anlattığı *Perestroika* isimli eserinde dile getirmiştir. Gorbaçov, komünizm karşıtı olan Ruslar'ın kaçmasına değinmez gerçi, ama devrimden korkarak Beyaz Ruslar'la birlikte kaçmış olan aydınların Rusya için büyük bir kayıp olduğunu belirtir. Bunların çoğu Çarlığa karşı gelmiş demokrat aydınlardır ve yetenek ve bilgilerini başka uluslara vermişlerdir. Bu olay Gorbaçov'a göre Rusya'nın ve Rus aydınının trajik tarihinin bir göstergesidir. (Mihail Gorbaçov, *Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce*, ikinci baskı [çeviren Kasım Yargıcı] (İstanbul: Güneş Yayınları, 1988), s.84).

ROMAN KİŞİSİ OLARAK BEYAZ RUSLAR

Beyaz Rusların İstanbul'a getirdikleri modalar, alışkanlıklar ya da Beyaz Ruslar'ın İstanbul'daki hayat şartları Cumhuriyet Dönemi romancıları tarafından dile getirilmiştir. Özellikle Mütareke yıllarını anlatan romanların çoğunda Beyaz Ruslar ve onların işlettikleri mekânlar İstanbul'un ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda inceleme kitaplarından ya da anılardan yola çıkarak kısaca değindiğimiz Beyaz Ruslar'ın İstanbul macerası, romanlarda kahramanlar aracılığıyla canlı bir şekilde ele alınmıştır.

Türk romanının önemli isimlerinden Hüseyin Rahmi Gürpınar, 1920'lerin sonunda yazdığı iki romanıyla Beyaz Ruslar'dan ilk bahseden yazardır. Bu durumda, İstanbul'u bütün gerçekliğiyle anlatmak isteyen romancı kişiliğinin etkisi, romanlarında bütün meslek gruplarını, azınlıkları, çeşitli inançları, toplumun her kesimini anlatan bir yazar olmasının rolü vardır. İstanbul'un sosyal hayatında etkili olan Beyaz Ruslar'a kayıtsız kalmamıştır. Dolayısıyla, onun ortaya koyduğu Rus kahraman imajının kendi kişisel gözlemlerinden kaynaklandığını ve daha sonra ortaya çıkacak Rus imajında büyük etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

HÜSEYİN RAHMI GÜRPINAR VE BEYAZ RUSLAR

Türk edebiyatında Beyaz Ruslar'ı ele alan ilk roman Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Ben Deli Miyim?* adlı romanıdır.¹³ İlk baskısı 1925 yılında yapılan bu romanda Şadan ve Kalender Nuri isimli iki akıl hastası arkadaşın akıllılar dünyasına yönelttiği eleştirileri ve akıllılar tarafından garip karşılanan davranışları anlatılır.

Romanda anlatılan Rus karakter Madam Fedrona isimli bir kadındır. Madam Fedrona Şadan ve Kalender Nuri'nin sık sık gittikleri bir randevu evinin sahibidir. Bu Beyaz Rus kadın, "kırk beşlik bir Rus karısı, adeta iri yarı bir dişi Kazak'tır. Beyoğlu'nda önemli bir randevu yeri işletir. Karı, her şeyden evvel derin bir psikologdur. Sanatı teknikman idare eder. ... Beyoğlu, şimdiye kadar çeşitli kollara ayrılmış böyle bir fuhuş evi görmemiştir," (s.61) sözleriyle okura tanıtılır. Madam Fedrona, fuhuşu bir sanat hâline getirmiştir. Bu yönüyle yazarın daha sonra yazacağı *Kokotlar Mektebi*'ndeki Prens Diçeski'ye benzer. Madam Fedrona'nın evi oldukça pahalı bir yerdir. Burada her türlü ah-lâksızlığın yanısıra kokain gibi uyuşturucu maddeler de müşterilere sunulur. Yazarın es-

13. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Ben Deli Miyim?* altıncı baskı (İstanbul: Özgür Yayınları, 1996). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

ki romanlarında Türk ahlâkını bozan zevk kadını Batı'dan gelirken, bu yıllarda Beyaz Ruslar'ı ahlâk bozukluğunun sebebi olarak öne sürer ve devir oluşumlarına kayıtsız kalmadığını gösterir.

Madam Fedrona dışında sözü edilen bir diğer Rus ise güzel bir kız olan Loroviç'tir. Şadan ve Kalender Nuri, Sermet isimli bir gencin evli ablasını kocasından ayırmak için plan yaparlar. Bu plana Sermet'i de ortak etmenin tek yolu onu bu güzel Rus kızıyla kandırmaktır. Loroviç, çok iyi derecede Fransızca konuşmaktadır. Görende soylu ve kültürlü bir Beyaz Rus olduğu izlenimi uyandırır. Oldukça etkileyici bir kız olan Loroviç, Sermet'e Corneille'den bazı mısralar okur. Kalender Nuri ve Şadan bu Rus kızın güzelliği sayesinde Sermet'i de komplonun içine çekerler. Gürpınar, Sermet'in Madam Fedrona'nın evinde yaptığı ahlâksızlıkları açıktan açığa anlatmaz ve bunun sebebinin de kanunlar olduğunu dipnotuyla belirtir (s.169).

Romanda Ruslar'la ilgili çeşitli motiflere de değinilmiştir. Şadan, sık sık zengin ve fakir arasındaki uçurumun arttığına değinir. Annesi onu 'boş herif' olmakla—yani, Bolşeviklikle—suçlar (s.36). Bu ifade halktan alelâde kişilerin 'Bolşevik' kelimesine verdiği anlamı gösterir. Kalender Nuri romanın bir yerinde insanlar arasındaki eşitsizliklerden ve maddî uçurumlardan bahseder. Şadan onun sözlerinden sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Kendimi Petrograd, Moskova sokaklarında coşkun Bolşevik konuşmacıların karşılarında sandım" (s.298). İki arkadaş İstanbul'da yeni yeni moda olan ve 'çerçer' denilen oldukça sert bir Rus içkisi içerler.

Ruslar'ın hareketleri ahlâksız davranışlara örnek gösterilir. Ayastefanos'ta çekilen çıplak kadın fotoğrafı gazetelerde yayınlanınca ünlü olan bir Rus kadınından bahsedilir.¹⁴ Ünlü olmak isteyen Kalender Nuri de bu Rus kadın gibi soyunmaktan başka gazetelere çıkmanın bir yolu kalmadığından şikâyet eder. Hatta kendini bir Rus prensi olarak tanıtmayı bile düşünür: "Bu aralık kim kime? ... Memleketlerinden, tahtlarından süpürge sopasıyla kovulan krallar, padişahlar, prensler dünya yuvarlağının her yanına çil yavrusu gibi dağıldılar. Bunlardan birinin sırmalı şöhretine bürünmek zor iş değil" (s.71). Romanın ilerleyen sayfalarında Kalender Nuri, Ayastefanos'ta değil ama isim benzerliği olan Ayasofya'da, ironik bir biçimde soyunur. Romanda İstanbul'daki ahlâksızlıkları eleştirmek amacıyla alıntılanan bir gazete yazısında da Ruslar'a değinilmiştir. Aksaray'dan Şişli'ye kadar çırılçıplak yürüyeceklere ödül verilse bu işe ilk başta Ruslar'ın gönüllü olacağı belirtilir.

14. Ayastefanos 1877–78 Osmanlı Rus Savaşı'nda Ruslar'ın eline geçmiştir ve Ruslar buraya büyük bir anıt dikmiştir.

Ben Deli Miyim? romanında Beyaz Ruslar, İstanbul'daki ahlâki çöküntüyü gözler önüne sermek için kullanılmıştır. Gözlem gücü ve gerçekçiliğiyle edebiyatımızda dikkati çeken Hüseyin Rahmi'ye göre, İstanbul'un yozlaşmasında Beyaz Ruslar önemli bir role sahiptir. Hüseyin Rahmi Gürpınar *Kokotlar Mektebi* isimli romanında da *Ben Deli Miyim?* isimli romandaki tezini savunmuş ve o günlerde İstanbul'da benzerlerine çok sık rastlanan bir Beyaz Rus kahramanı romanında işlemiştir.¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kokotlar Mektebi* romanının ilk baskısı 1929 yılında yapılmıştır. Romanda İstanbul'un fuhuş yapılan âlemleri ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Romanın kahramanlarından Ulviye Melek, kültürlü ve görgülü metresler yetiştirmek için 'Kokotlar Mektebi' isimli bir yer açar. Amacı engellenemeyeceğine inandığı zinayı estetik bir hâle getirmek ve zaten kötü yola düşmüş olan zavallı kızları zengin erkeklerle tanıştırmak onları kurtarmaktır. Mektebin öğrencileri genellikle yoksul kesimden gelen ve çevresi tarafından cinsel istismara uğramış yaşları küçük kızlardır. Bu planını anlatıcı yazara açar ve yazardan oradaki izlenimlerini romanlaştırmasını ister. Roman bu ana doğrultuda gelişirken aile, toplum, kadın-erkek ilişkileri gibi pek çok konuya da değinilmiştir.

Romanda karşımıza çıkan tek Rus karakter Kokotlar Mektebi'nin zarafet hocası Prenses Diçeski'dir. Prenses moda meraklısıdır; kültürlü kişiliğiyle dikkati çeker. Romanda geçmişine kısa da olsa değinilmiştir. Diçeski, Rusya'da bulunduğu yıllarda Doğu ülkelerinin dil ve edebiyatlarıyla ilgilenmiştir. Prenses Dibesko'nun Doğu'yu anlatan *Seviz Cennet* isimli kitabını okumuştur. Türkçeyi ve Türk edebiyatını iyi bir şekilde öğrenmiştir. Devrim yıllarında bir süre gerçek kimliğini gizleyerek yaşamış, ancak yine de Bolşeviklere yakalanıp hapsedilmiş, işkence görmüştür. Tesadüfler sonucu Sibiry'a dan Avrupa'ya kaçan Prenses, serveti tükenince piyano ve dans dersleri vererek geçimini sağlamıştır. Avrupa'da gördüğü en büyük eksikliği gidermek için çalışmalar başlatır. Diçeski'ye göre Avrupalı bazı insanlarda para vardır ama nezaket yoktur. Kısa sürede 'görgü bilimi' alanında ünlü olur (s.100).

Romanda Ulviye Melek'le yakın dost olan Diçeski'nin Rusya'dan İstanbul'a nasıl geldiği üzerinde durulmamıştır. Ancak, Avrupa'ya gidip gelmektedir. Ulviye Melek'in yanındaki kızlara görgü ve nezaket dersleri vermekte, edebiyat ve tiyatro gibi konularda onları bilgilendirmektedir. Diçeski, kızlara yaptıkları işin gerekliliğinden ve öneminden uzun uzun bahseder. Derslerde kızları Batılı tarzda yetiştirir; Rus kültürünü anlatmaz. *Faust* gibi eserleri ya da Avrupa modalarını anlatır. "Artık vücudu para etmediği için zinanın felsefesiyle yaşıyor," (s.196) sözleriyle nitelendirilen Diçeski, Rus kimliğinden

15. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kokotlar Mektebi*, üçüncü baskı (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1982). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

çok, moda ve nezaket kurallarını öğreten kimliğiyle öne çıkmıştır. Eğittiği kızlara yüzeysel entelektüel bilgiler verir. Kokotlar Mektebi'ndeki tek öğretmenin o olması dikkat çekicidir. Beyaz Rus olduğuna, hayatının diğer ayrıntılarına, geleceğine ya da Diçeski gibi pek çok Rus'un o yıllarda İstanbul'da bulunduğuna değinilmemiştir.

Romanda Ruslar'la bir diğer motif de Bolşeviklikdir. Ancak buradaki Bolşeviklik ekonomik ya da siyasi bir sistem olarak değil de ahlâki bir tutum olarak karşımıza çıkar. Romanda kadınlı erkekli bir grubun aynı evde teklifsizce yaşamaları ve eş değiştirmeleri 'Bolşevik düzeni' diye nitelenmiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, İstanbul'daki ahlâkî çöküntünün sebeplerinden biri olarak Beyaz Ruslar'ı görür ve gözlemlerinden yararlanarak bu durumu ilk defa ele alan yazarımız olur. Onun eleştirileri sadece Beyaz Ruslar'a değildir; Beyaz Ruslar artan ahlâksızlığın sadece küçük bir parçasıdır.

ERCÜMENT EKREM TALU VE BEYAZ RUSLAR

Ben Deli Miyim? romanından sonra kaleme alınan ve Türk edebiyatında Beyaz Ruslar'ı ikinci defa işleyen roman, Ercüment Ekrem'in *Kundakçı* isimli romanıdır.¹⁶ Ercüment Ekrem Talu'nun *Kundakçı* romanının ilk baskısı 1926 yılında yapılmıştır. Romanda Şekip isimli mirasyedi, eğlenceye düşkün bir erkek kahramanın, kadınların saf duygularından yararlanması ve onları kullanması anlatılmaktadır. Romanda Beyaz Ruslar Şekip'in eğlence için gitti mekânlarda karşımıza çıkar. Nadya isimli Beyaz Rus kahraman romanın kurgusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Şekip'in sürekli gittiği 'Yeşil Yuva' isimli müzikli, eğlenceli, kibarların devam ettiği lokantanın sahibi Dombayef isimli Karabağlı bir mültecidir. Dombayef Çarlık idaresindeki Rusya'da miralaylık ve yaverlik yapmıştır. Sahip olduğu rütbe sayesinde geniş araziler edinmiş, köylülere zulüm ve baskı altında çalıştırmıştır. Köylülerin hakkını yiyerek çok zengin olan Dombayef, Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas cephesinde Türkler'e karşı savaşmıştır. Kendisi de Türk ve Müslüman olmasına rağmen Türk esirlere kötü davranmıştır. Rusya'da Çarlık yıkılınca köylülerin intikam almasından korkarak, parası ve mücevherleriyle "Wrangel isimli serseri"nin peşine takılıp İstanbul'a gelmiştir (s.18). Anlatıcı yazar, onun vaktiyle Türkler'e kötü davranması ve sonra İstanbul'a sığınması arasındaki tezadı göstermek istemiştir.

16. Ercüment Ekrem Talu, *Kundakçı* (İstanbul: Matbaa-i Ahmet Kamil, 1926). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

Dombayef bir gün Rusya'ya dönme hayali içinde yaşar. Üniformasını sırtından çıkarmaz. Kırmızı tepeli kalpağı başında cadde cadde dolaşarak parasını harcar. Servetinin sona erdiği günlerde geri dönme ümidi de tükenmiştir. Geçmişin hesabını sormayan misafirperver Türkler'le yaşayacağına kanaat getirince burada bir iş kurmaya karar verir. Elinde kalan birkaç parça elması bozdurarak bir Rum'la ortak lokanta açar. Ancak bu Rum tarafından dolandırılır. Aç kalmamak için Beyoğlu'nda dilenmeye başlar. Göğsündeki nişanlar ve sırma apoleti ile asil görünmektedir. İnsanlar ona az bir sadaka vermeyi kendilerine yakıştıramadıkları için çoğunlukla hiç sadaka vermezler. Bu yolla da aç kalan Dombayef intihar etmeye karar verir. Bir şişe zehir alıp evine giderken Rusya'dan tanıdığı bir kadınla karşılaşır. Çar Nikola'nın uzak akrabasından Kont Şevmirsky'nin karısı Kontes Sonya Şevmirska karşısına çıkar. Dombayef, Kont'la eski arkadaştır, Tiflis'ten malikâne komşusudur. Kont devrim sırasında öldürülmüştür. Kont'un genç ve güzel karısı Kızıllar'ın elinden kurtulup "imparatorluk döküntüsü olarak" İstanbul'a kaçmıştır. Dombayef ve Kontes karşılaşınca şaşırırlar. Birbirlerine maceralarını anlatıp destek olurlar. Kontes, Dombayef'e acır ve ona birlikte yaşamayı teklif eder. Diğer Beyaz Ruslar gibi parasını israf etmemiş olan Kontes'in bir koruyucuya ihtiyacı vardır ve birlikte yaşamaya karar verirler. Dombayef bundan sonra uygun bir iş kurmanın yollarını arar. Kontes'in mücevherlerinin bir kısmını satarak Doğruyol'da—İstiklâl Caddesi—'Yeşil Yuva' isimli bir dansing açar. Kontes ise buranın girişinde 'çığırtkanlık' yaparak müşteri çekmektedir. Az bir süre içinde İstanbul'un mirasyedileri, harp zenginleri güzel Kontes'in hatırına Yeşil Yuva'ya alışırlar. "Mezhebi geniş olan" Dombayef, para kazandığı için Sonya ve müşteriler arasındaki yakınlığa ses çıkarmaz. Şekip de buranın sürekli müşterileri arasındadır. Burada Dombayef'in ve Kontes'in çeşit çeşit yemeklerini yeri dans izler ve müzik dinler.

Yeşil Yuva'da garson olarak çalışan Nadya, Şekip'in hayatını değiştirir. Nadya altın sarısı saçları olan, uzun boylu bir "şimal perisi" olarak tasvir edilmiştir. Nadya güzel ve asil bir kızdır. Çar'ın mabeyincilerinden olan babası Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Rusya'ya dönmeyi tasarlayan Nadya, burada sahip olacağı mirasın hayaliyle yaşar. Şekip ilk günden itibaren Nadya'yı beğenir. Yeşil Yuva'ya daha çok Nadya'yı görmek için gelir. Gerektiği kadar Türkçe öğrenmiş olan Nadya, çalışmaya başlarken gönül işlerinden uzak duracağına kendi kendisine söz vermiştir. Diğer müşterilere mesafeli olan Nadya, Şekip'e yakın davranır. Çoğu kadın üzerinde etki bırakan Şekip'in bara gelmediği gecelerde Nadya'nın neşesi kaçmaktadır. Nadya, Rusya'daki mirasa sahip olduktan sonra Şekip'le güzel bir evlilik yapmayı planlamaktadır. Bu durumu fark eden Dombayef, Şekip'in zengin bir müşteri olması dolayısıyla bu yakınlığa göz yumar. Şekip'e

âşık olan Nadya, bir gece aşkını itiraf etmeye karar verir. Barın çıkışında Şekip'i bekler ama heyecanından derdini tam olarak anlatamaz. Nadya'nın söyleyeceklerini tahmin eden Şekip, onunla kızın pansiyon odasına gidip konuşmayı teklif eder. İstanbul'da yüzlerce erkeğin peşinde olduğu Nadya, Şekip'i güvenilir ve samimi bulmuştur. Şekip ise Nadya'yı kucağına düşmüş bir av gibi görür. Nadya'nın samimi duygularını söylemesine fırsat bile vermeden onunla beraber olur. Sabah olunca Şekip kendini kötü hisseder. Bu fakir pansiyon odasında bulunma sebebini sorgular. Çünkü hep yüksek zümreden kadınların peşinden koşmuş ve onları elde etmiştir. Nadya ile olan ilişkisini bayağı bulur. Nadya'yı alt sınıftan biri olarak görür ve içinde bulunduğu ortamdan iğrenir. Nadya'ya para bırakarak kız daha uyanmadan pansiyondan kaçır. Şekip, yine de kendisiyle gurur duyar. Hiç uğraşmadan güzel, çekici bir Rus kızı bekâretini ona teslim etmiştir. Bu olaya geçici bir macera gözüyle bakar ve Nadya'yı terk eder. Romanda Nadya çalışkan, duygusal, çekingen, zavallı ve namuslu bir kız olarak anlatılmıştır. Nadya'nın saflığından yararlanacak olan Şekip ise "kundakçı" sıfatıyla tasvir edilir.

Bir gün Şekip, Mediha isimli zengin bir dul kadını kendisiyle beraber olması için ikna etmeye çalışırken Nadya, Şekip'in konağına gelir. Nadya'nın gözleri ağlamaktan şişmiştir ve infial içindedir. Şekip'in bıraktığı parayı onun yüzüne atar ve Fransızca olarak ona hakaret ettikten sonra konaktan ayrılır. Birkaç gün sonra Nadya'nın, Gülhane Parkı'nda cesedi bulunur. İntihar eden Nadya'nın üzerinden Rusça yazılmış resmî bir kağıt, bir yüzük ve bir çift yalancı küpe çıkar. Nadya ölünce bile güzelliğini muhafaza etmiştir. Polis Hemşinli bir garsona Rusça belgeyi okutur ve cesedin yirmi dört yaşındaki Odessa'lı Nadya Yovanova'ya ait olduğunu tespit eder (s.46). Nadya'nın intiharı Şekip'i çok etkiler. Bir müddet insanlarla görüşmez, vicdan azabı duyar. Eski hayatına dönmeyi denese de başarısız ilişkiler yaşar ve kendine güvenini kaybeder.

Romanın sonunda Nadya roman kurgusunda oynadığı önemli bir rolle tekrar gündeme gelir. Şekip bir kadının peşine takılır ve onu etkilemeye çalışır. Kadının da karşılık vermesi sonucunda evine gider. Bu eve girerken Nadya'nın hayalini görür ve ürperir. Eve girdiğinde ise kadının evin duvarlarına astığı fotoğraflara bakar ve bu fotoğraflardan birinde Nadya'yı tanır. Kadın bu fotoğrafa dehşetle bakan Şekip'e şu bilgiyi verir: "Zavallı kız! Mel'un bir herifin hevesatına kurban oldu. İntihar etti. ... Ah erkekler! Bizimle oyuncak gibi oynuyorlar, sonra kırıp bir köşeye atıyorlar" (s.176). Romanda bu kadının Beyaz Rus olup-olmadığı hakkında bir bilgi verilmemiştir. Bu olay üzerine Şekip'in psikolojisi bozulur ve evine kapanır. Evde Nadya başta olmak üzere duygularıyla oynadığı kadınların hayalini görür. Bu bunalımı atlatamayan Şekip intihar eder.

Romandaki Beyaz Rus kızı Nadya, Şekip'in duygularıyla oynadığı, güzel, samimi ve ahlaklı ama çaresiz bir kız olarak anlatılmıştır. Şekip'in kötülüğünü ortaya çıkarmak

için İstanbul’da bulunan bir Beyaz Rus kızı romanın kurgusunda önemli bir yer edinmiştir. Romanda özellikle asillikleriyle öne çıkan Beyaz Ruslar, İstanbul’da açtıkları eğlence mekânlarıyla ele alınmıştır.

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU VE BEYAZ RUSLAR

İlk baskısı 1928 yılında yapılan Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Sodom ve Gomore* romanı İstanbul’un mütareke yıllarındaki durumunu gözler önüne sermektedir.¹⁷ Romanda işgal subaylarının İstanbul’da yaptıkları ahlâksızlıklar ve zengin Türk ailelerinin bu ahlâksızlıklara ortak olmaları anlatılmıştır. İşgal altındaki İstanbul’da bulunan İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar günlerini yozlaşmış Türk kadınlarıyla eğlenerek geçirirler. Romandaki Ruslar da bu eğlencelerde figüran olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sodom ve Gomore romanının kurgusunda Ruslar ikinci dereceden tipler olarak karşımıza çıkar. Mütareke yıllarında İstanbul’da bulunan Beyaz Ruslar’ın İstanbul’a gelişleri ve İstanbul’daki hayatları üzerinde durulmamıştır. Romanda anlatılan Ruslar sadece meslekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar müzisyenlik yaparak, lokanta işleterek, fahişelik ya da garsonluk yaparak hayatlarını kazanırlar.

Karşımıza çıkan ilk Rus tip bir manikürcü kızdır. Captain G. Jackson Read romanın ana kahramanlarından Leyla’nın düzenlediği bir davete hazırlanırken güzel bir Rus kızına manikür yaptırır. Bu kız anlatıcı yazar tarafından “duru beyaz tenli ve kıpkızıl dudaklı bir körpe Rus kızı,” (s.13) sözleriyle okuyucuya tanıtılır. Ayrıca bu kızın utangaç olduğu da vurgulanır. Bu Rus kız Captain G. Jackson Read’in fiziksel güzelliğinden çok etkilenir. Rus manikürcü romanın başında Captain G. Jackson Read’in özelliklerini okura tanıtmak için romana yerleştirilmiş biridir. Read yakışıklı, asil, gözde bir İngiliz subayıdır. Onun bu özellikleri romana karşı cinsin temsilcisi olarak yerleştirilen bu Rus kız aracılığıyla okura aktarılır: “Beyoğlu’nun bir berber dükkânının bu odaya bir manikür işi için gönderdiği zavallı Rus kızı o tanrıçalardan biri değildi. Fakat şu dakikada Captain G. Jackson Read adını taşıyan ve ipekli yorganlar altında gevşeklik ve hararetle beyaz boyununu dışarıya doğru düşünmeden ona teslime hazırdı,” (s.14) sözleriyle romanın ilerleyen bölümlerinde sıkça ele alınacak olan Read’in kadınlar üzerindeki etkisi Rus kızı aracılığıyla gösterilmek istenmiştir.

Romanın arka planında Ruslar’la ilgili olan bir ayrıntı da Beyoğlu’ndaki bir Rus lokantasıyla ilgilidir. Romanda iyi özellikleri anlatılan vatansever Necdet bir arkadaşıyla

17. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, yirmibirinci baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

birlikte 'Moskovit' adı verilen bu lokantaya gider. Burada herşey Rus usulüne göre düzenlenmiştir; hatta daha erken bir saat olmasına rağmen Rus adetleri gereğince herkes sarhoş olmuştur. Geniş bir salonu olan bu Rus lokantası şöyle tasvir edilir: "Ortada horizon tepen ince belli, levent Kafkas delikanlıları, masaların arasında dolaşan berrak gözlü Rus prensesleri, Asyalı sefahatin ve Asyalı coşkunluğun her sesiyle haykıran çılgın bir müzik, yemek esnasında su yerine votkanın insanı birdenbire kavrayan sinsi ve kancık tesiri, vakit henüz akşamın dokuz buçuğu olmasına rağmen, herkesin aklını çoktan başından almıştı. O kadar ki burada vestiyerden başlayarak insana bütün hizmet edenler de müşteriler kadar sarhoş görünüyordu" (s.174). Yakup Kadri'nin bu anlattıklarında dikkat çeken bir nokta Rus eğlencelerinin Asyalı olarak nitelendirilmesidir. Batı'nın sosyal, siyasi ve ahlâki özelliklerinin eleştirildiği romanda, Ruslar Doğu kültürüne ait bir millet olarak anlatılmıştır. Romanda Ruslar hayatlarını sürdürmek için pek tercih edilir işler yapmamaktadır; ancak Ruslar'la ilgili olumsuz yargılarda da bulunulmamıştır.

Moskovit lokantasının romanın kurgusunda önemli bir yeri vardır. Nişanlısı dolayısıyla işgal kuvvetleriyle tanışıklığı olan Necdet, bu lokantada gördüğü manzaralar karşısında işgal subaylarından ve özellikle İngilizlerden nefret eder. Necdet, bu Rus lokantasında aralarında Captain Marlow'un da bulunduğu üç İngiliz zabitanın locasına tesadüfen girer ve burada çeşitli ahlâksızlıklara şahit olur. Çoğu eşcinsel İngiliz zabitanlar Moskovit'te her akşam Kafkas dansları oynayan delikanlıyla baş başa kalmak istemektedirler. Necdet'in yanında delikanlıyla yalnız kalamayacaklarını anlayınca, Rus dansörü üst katta bir odaya davet ederler. Rus genç oldukça saf biridir ve olan bitenin farkına varmaz. Utangaç ve ürkek tavırları olan, halis bir Gürcü kafası taşıyan, koyu kumral saçlara sahip, yirmi bir yaşındaki bu delikanlının ismi Matuski'dir. İngiliz zabitanlar, Rusların içkiye düşkünlüğünü bildiklerinden ona bol bol içki içirirler. O ise yakın bir barda çalışan sevgilisi Kunoşka'dan bahsetmektedir. Kunoşka'nın kendisini merak edeceğini söyler. Kunoşka, Matuski'nin İngiliz zabitanlarla yalnız kaldığını öğrenince hemen oraya koşar, kapı önündeki kalabalıktan da istifade ederek sarhoş sevgilisini oradan çıkarır. Kunoşka esmer, narin yapılı, ufak tefek yapılı bir kadındır. Garsonluk yaptığı barda çok çalışıp yorulmaktadır. Kapı önündeki kalabalıkta bulunan biri Türk, ikisi İngiliz üç kadının kıyafetlerinden ürker. Anlatıcı yazar, gizliden gizliye bu kadınlarla Kunoşka arasında bir tercih yaptığını hissettirir. Barda çalışan bir Rus kızını çalışkanlığı, saflığı ve dürüstlüğü sebebiyle soylu Türk ve İngiliz kadınlardan daha değerli tutar. Moskovit lokantası anlatılırken değinilen bir başka Rus karakter de ismi söylenmeyen bir garson kızdır. Bu açık yeşil gözlü ve duru beyaz tenli bir Rus güzelidir. İngiliz zabitanlar bu kıızı kovar ve kendilerine bir erkek garsonun hizmet etmesini isterler. Moskovit lokantasında anlatılan olay-

lar İngilizlerin ahlâksızlıklarını, cinsel tercihlerini ve sefahatlerini göstermek için romana yerleştirilmiştir. Ruslar, bu amaç için, romandaki yerlerini almıştır. Ruslar saf ve çalışkandır; İstanbul'daki işgal güçleri gibi ahlâksızlıkları yoktur. Moskovit lokantası İstanbul'daki eğlence hayatının merkezi konumundadır. İstanbul'da bulunan bütün milletlerin temsilcilerini orada görmek mümkündür. Dejenere çevreler ve işgal güçleri orada çeşitli bayağılıklar sergilerken paraya ihtiyacı olan Beyaz Ruslar onlara hizmet etmektedir.

Sodom ve Gomore'nin kurgusunda önemli yeri olan bir başka olay da Beyoğlu'nda bir Rus barının açılışı için düzenlenen gecede meydana gelir. Burada Necdet tesadüfen nişanlısı Leyla'yı görür. Leyla Batılı işgal subaylarıyla eğlenmekte, etrafına bayağı hareketler yapmaktadır. Leyla'nın bu davranışlarını gören Necdet uzun süredir zaten arasının kötü olduğu Leyla'dan ayrılma kararı alır. Romanda bahsedilen Rus kadınlarından biri de bu Rus barının bu kadar gözde bir yer olmasını sağlayan Rus prensesidir. Bu Rus prensesi para karşılığı erkeklerle birlikte olmaktadır. Uzun boylu, ince ve sarışın bir kadındır. Anlatıcı yazar, Major Will'in locasına çıkan bu kadınla aşağıda eğlenen Leyla arasında şöyle bir karşılaştırma yapar: "Leylâ iskemlesini kenardan çekip iki İngiliz çocuğunun arasına sokuldu; çıplak kollarından birini birinin, öbürünü öbürünün boynundan geçirip sallanmaya başladı. Major Will'in locası buradan çok daha dürüst bir manzara gösteriyordu. O prenses denilen kadın, İngiliz zabitanın bütün saygısızlıklarına rağmen hâlâ bir saray sofrasında gibi merasimli duruyordu. Öyle ki, nihayet Major Will'in sabrı tükendi. Kalkıp gitmeye hazırlandı, lakin tavrından kadını da beraber götürmek istediği anlaşılıyordu ve kadın kabule yanaşır görünmüyordu" (s.176). Burada Rus prenses bütün düşkünlüğüne rağmen milletine ve eski konumuna ait asaletini kısmen taşıdığını göstermektedir. Oysa yazara göre, Türk kızı Leylâ kendi milletine yakışır davranışlarda bulunmamakta ve ülkesini işgal edenleri eğlendirmekte, onlara her türlü tavizi vermektedir. Leyla'nın davranışları bir Rus prenses aracılığıyla eleştirilmiştir.

Sodom ve Gomore romanının yabancılarla yakın ilişkileri bulunan Leylâ'nın İngiliz, Amerikalı ve Fransızlar dışında Rus dostları da vardır. Bunlardan biri büyük bir sanatçı olduğu söylenen ve ruh çağırma işleriyle de uğraşan bir ressamdır. Donuk bir cam parçasına benzeyen gözleri olan bu ressam çeşitli kokular sürünmekte, saçlarını ensesinden aşağı kadar uzatmaktadır. Leylâ'nın Rus dostlarından birkaçı, Leylâ'nın İstanbul gece hayatında itibar toplamak için düzenlediği yemekte konukları eğlendirme görevini üstlenirler. Leyla'nın görüştüğü bir Rus sanatçısı, bir Rus kadın dansçı ve Moskova Opera'sında yaylı sazlar çalmış olan iki Rus'la beraber bu yemekte konser vermiştir. Tenor uzun, beyaz yüzlü, uzun saçlı bir adamdır. Yaylı sazları çalanlar ise iki devlet düşküni prensi hatırlatır. Birinin çividî mavi, öbürünün uçuk gümüşî gözleri vardır. Dansçı Rus

kadın, “bir ölüm dansı için hazırlanmış gibidir. Duru, beyaz bir deri ile kaplanmış narin ve çevik iskeleti insanı durmadan kırılacakmış kaygısı içinde bırakıyordu. Karalar giymişti ve alnına bir kara kurdeleden çatkı bağlamıştı,” (s.215) cümleleriyle okura tanıtılır. Bunlar boğaz tokluğuna ve Leyla'nın hatırı için bu gösteriyi kabul ederler. Yemeğin sonuna doğru kadın hariç hepsi sarhoş olmuştur. Yemekten sonra Şark zevkini yansıtan ve İstanbul sahnelerinde o sene ilk defa olarak sahneye konulan Şehrazad balesinin bir dansını sunmuşlardır. Mekanik bir tarzda sanatlarını sunan Ruslar, eski bir Rus masalının musiki ile birleştirilmiş gösterisini de yaparlar. İnce, narin Rus şarkıcı kadın bu temsili yaparken şu şekilde anlatılmıştır: “Genç kadın bununla Sibiryâ'nın karları içinde kurtlar tarafından sarılmış bir insanın veya bir çocuğun korkularını, yürek çarpıntılarını, ürkme ve dehşetini temsil ediyor ve gerek tavırlarına, hallerine, gerek sesine mübalağalı bir facia edası veriyordu” (s.220). Bir başka Rus ressam da yemeğin verileceği salonu dekore etmiş, salona daha önce görülmemiş bir modern toplantı yeri yapmıştır. Rus sanatçıların organizasyonunda büyük bir rol oynadığı ve romanın kurgusu açısından önemli olan bu yemeğe katılım Leylâ'nın istediği düzeyde olmayınca gözden düştüğünü anlayan Leylâ bunalıma girer.

Romanda, İstanbul'da bulunan Beyaz Ruslar'ın kadınların giyimleri üzerindeki etkisine de değinilmiştir. Romanın eğlenceye düşkün kahramanlarından Nermin, başını o seneki Rus modasına göre hamam tülbendi tarzında sımsıkı bağlar (s.96). Romanda Ruslar'a birinci dereceden yer verilmemesine rağmen önemli sahnelerde ikinci dereceden yer almaları, yazarın onları suçlu görmemesinden kaynaklandığı gibi Mütareke yıllarında Ruslar'ın İstanbul'un günlük, sosyal ve eğlence hayatında oynadıkları kilit rolü göstermek istemesinden de kaynaklanır.

PEYAMI SAFA VE BEYAZ RUSLAR

Kültürel değişimleri ve Yirminci Yüzyıl başındaki yaşamları en iyi anlatan yazarlardan olan Peyami Safa, İstanbul'daki maceralarına şahit olduğu Beyaz Ruslar'ı da *Fatih – Harbiye* romanında ideolojik yaklaşımları doğrultusunda ele almıştır.¹⁸ İlk baskısı 1931 yılında yapılan Peyami Safa'nın bu romanında, Türk insanının medeniyet değiştirirken yaşadığı bunalımları, Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki bocalayışları Neriman adlı bir kızın kişiliğinde ortaya serilmiştir. Fatih'te alaturka, Harbiye'de alafranga

18. Peyami Safa, *Fatih – Harbiye*, onsekizinci baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999) Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

bir hayat vardır. Peyami Safa bu iki semt arasındaki kültür çatışmasını ve genç kuşakların buhranlarını anlatırken bu iki semtin üzerinden Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştırır. Yazarın ideolojik seçimi Doğu medeniyetinden yanadır. Romanını kurgularken de kahramanlarına bu medeniyetin üstün taraflarını gösterecek olaylar düzenler. *Fatih-Harbiye* romanında Rus karakterler de böyle bir kurgusal amaca hizmet etmek için karşımıza çıkar.

Neriman, geleneksel İslam kültürüyle yetişmiştir. Beyoğlu'ndaki akraba çevresinin aracılığıyla alafranga hayatı tanımıştır. Modern hayata özlem duyan Neriman, içinde yaşadığı çevrenin bütün değerlerini eleştirir, 'yeni'ye ve 'güzel'e özlem duyar. Peyami Safa, kadınların medeniyetin şekli taraflarının etkisinde kalmalarını da tartıştığı romanına, sonu felaketle biten bir Rus kızının hikâyesini ekleyerek Neriman ve onun gibilere bir çıkış yolu göstermek ister.

Neriman, bir baloya hazırlanırken fikir almak için Şişli'de oturan dayısının kızlarını ziyarete gider. Orada "yaslar giyinmiş bir ecnebi kadın" vardır. Kadın gittikten sonra dayısının kızları bu kadının hikâyesini anlatırlar. Bu ihtiyar kadın bir Rus'tur. Kadının güzel kızı İstanbul'da gitar çalan bir Rus artistiyle uzun zaman birlikte olur ancak maddî sorunlar yüzünden evlenemezler. Beyoğlu'nda küçük bir odada sefil bir hayat yaşarlar. Senelerce bu fakirliğe katlanan kız bir gün daha fazla dayanamayacağını anlayarak zengin bir Rum'la kaçır. Kız artık refah içinde bir apartman dairesinde eğlence dolu bir hayat yaşamaktadır. Rus genci ise yine lokantalarda gitar çalarak hayatını devam ettirmektedir. Fakat Rus kızı kısa sürede bu gösterişli hayatın sahteliğini anlar: "Bu, tahsil görmüş bir kızdır ve sathî şeylere kıymet vermez, hakikî güzellik arar. Musikî, mütalâa ve samimiyet. ... Rus genciyle yaşarken kız bunların hepsini buluyordu. Fakat Rum genciyle yaşarken bulamıyor. ... Etrafını alan yeni insanlar mânasız. Hâlbuki Rus kızı, eski sevgilisiyle yaşarken, etrafında hep görgülü, samimî adamlar var. İhtilâlden kurtulmuş Beyaz Ruslar. Bunların hepsi fakir. Fakat hep kıymetli adamlar. Hele başlarından o kadar şey de geçince büsbütün anlayışları artmış, sefalet onları terbiye etmiş" (s.99-100). Rus kız hakiki değerlerle sahte değerler arasındaki farkı görüp Rus gence dönmek ister. Ancak reddedilince intihar eder. Bu olayın etkisinde kalan Neriman, Rus kızıyla kendi durumu arasında bağlantı kurar ve hatasını anlar. Uzun süre iki medeniyet ve dolayısıyla iki erkek arasında kararsız kalan Neriman, kendi hayatına çok benzettiği bu Rus kızının başına gelen felâket üzerinde düşününce Doğu'yu, Fatih'i ve Şinasi'yi seçer.

Peyami Safa İstanbul'daki Beyaz Ruslar'ın hikâyesini anlatarak eğlence ve gösteriş dolu bir hayatın genç kızlar ve toplum üzerinde olumsuz sonuçları olduğunu göster-

mek istemiştir. Peyami Safa'ya göre, balolar, eğlenceler Batı medeniyetinin tercih edilmemesi gereken yönleridir. Ruslar da bu dejenere eğlencelerden uzak durmalıdır. Ruslar romanda Peyami Safa'nın diğer romanlarında da yaptığı madde-mânâ çatışmasını sergilemek için romana yerleştirilmiştir. 'Batı'nın maddî imkânlarını ve gösterişli dejenere hayatını tercih eden Ruslar da, Türkler de hüsrana uğramaya mahkûmdur,' anlayışı romanın tezini oluşturmaktadır. Romanda geleneksel hayatı sürdürenler fakirliğiyle öne çıkartılmıştır. Tıpkı Fatih'teki Türkler gibi Beyoğlu'ndaki Ruslar da fakirdir. Onların genç kızlarını da bekleyen tehlike Batı'dan gelen ve apartmanlarda sürdürülen gösterişli eğlence hayatıdır. Oysa bu Ruslar'ın eğlenceleri sade, kendine özgü nitelikler taşıdığı için yazar tarafından övülür. Bu eğlencelere katılan Ruslar Batılı tarz eğlencelere katılanlar gibi kültürsüz değildir. Romanda, Peyami Safa, Türk musikisini Şinasi'yle öne çıkardığı gibi Rus kültürünün İstanbul'daki yaşayan tarafını da yine Rus gencin müzisyenliğinde gösterir. İstanbul'daki Ruslar asaletlerini, görgülerini fakir olmalarına rağmen sonuna kadar muhafaza etmişlerdir. Türkler gibi Ruslar da kendi mütevazı hayatlarını ve geleneksel eğlencelerini Batı'nın seviyesiz eğlencelerine ve gösterişli hayatına tercih ederlerse ekonomik sıkıntıya rağmen huzuru yakalayabilirler. Peyami Safa'ya göre medeniyeti gösterişli eğlence hayatı zannetmek ve manevî değerlerin yerine maddî değerleri üstün tutmak Türk kızları için olduğu kadar Rus kızları için de tehlikelidir.

MİTHAT CEMAL KUNTAY VE BEYAZ RUSLAR

Geniş bir tarihî dönemi konu alan ve ilk baskısı 1938 yılında yapılan Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanında Beyaz Ruslar kurgusal açıdan önemli bir yere sahiptir. İkinci Meşrutiyet döneminde zengin olan Adnan, bir Abdülhamid dönemi paşasının kızı Belkıs ile evlenir. Belkıs gösterişe önem veren, giyeceklerini yurt dışından getiren, eğlence hayatına düşkün, kısaca yozlaşmış biridir. Mütareke günlerinde Madam Çarikof adlı bir Rus kadının evine çaya gider. Madam Çarikof Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'nın İstanbul Elçisi Mösyö Nikola Çarikof'un karısıdır. Mösyö Çarikof Çarlık düşükten sonra İstanbul'da "gizli ve namuslu bir fukaralık" içinde ölmüştür. Madam Çarikof ise özel dil dersleri vermekte ve bazen çay partileri düzenlemektedir. Bu Rus kadını Kuntay şöyle tasvir etmiştir: "Beyaz saçının altında kaşı çok siyah görünen [biridir] ... Bebek'teki ufak evde faziletin kibri fukaralığın klişe olan soğuk terbiyesine düşmekten onu kurtarıyordu. Kadın, küçük evinde mağrur kalabiliyordu. İnsanların bir tarafından bir yıkık gibi sarkan parasızlığa Madam Çarikof'un tahammülündeki katılık galip silahın donuk vakarını veriyordu" (s.512). Fakat Belkıs bu kadının yanına bu faziletlerinden dola-

yı değil de Rus elçisinin karısı olduğu için gider. Belkıs hayatını değiştirecek bir Rus Prensi ile Madam Çarikof vasıtasıyla tanışır. Bu Rus Prens Sergey İvanoviç Nebinski'dir.

Prens Nebinski Voltaire'in *On İkinci Şarl*'ında bahsettiği ve Üçüncü Ahmed'i ziyarete gelen Leh Prensi'nin anne tarafından torunudur. Asalete, kibarlığa ve salon adamlığına önem veren Belkıs bu prensten etkilenir. Zaten Adnan'ın da giyim kuşamından, yerliliğinden memnun değildir. Belkıs üzerinde Rus prensin görüntüsü, tavırları sihirli bir etki yapar. Yazar, Belkıs'ın Prens'ten etkilenmesine sebep olan özelliklerini şöyle tasvir eder:

“Prens, bütün kibar insanlar gibi ne kadar lakayttı, kimseye ayrı ayrı bakmıyordu, her şeyden bıktığı ne kadar belliydi; Belkıs'ın parmağındaki—günün adamlarından birinin olduğunu gösteren pırlantayı—bu odada yalnız bu Prens görmüyordu. ... Belkıs, parmağındaki şu bir damla servetin şaşırttığı bu çay halkından rahatsız oluyor, bu ıstırabın içinde Prens'i daha çok beğeniyordu. Bu Prens de Adnan gibi az konuşuyordu; fakat sustuğu zaman, Adnan gibi bön olmuyordu. Sonra bu prens saçlarına kadar terbiyeliydi. Bir hafta taranmasa başı aynı çizgiyi saklayacaktı. Belli: Bu çizgi bu saçlara dördüncü dedesinden gelmiş. ... Sonra bu Prens'in golf, polo oynadığı ne kadar belliydi. Hiçbir tarafı şarlatan değildi; elleri ne kadar kısa hareketlerle kımıldıyordu; lakırdıyı yalnız ağzıyla söylüyor, kaşları, kolları kıyametler koparmıyor, gözleri kımıldamayarak sözlerinin bütün akislerini taşıyordu. Uzun solgun parmaklarının paraya ehemmiyet vermeyerek tutacağı ne kadar belliydi. ... Sonra bu eller, erkek kemiğinin güzelliğini gösteren bu parmaklar bir kadının elini ne kadar azade hamlelerle yakalayacak, güzel örselemeyi ne kadar iyi bilecekti. ... Bu Rus Prensi'nin üç Avrupa dilini ne kadar iyi bildiği kelimelerin, hayat kelimeleri oluşundan ne kadar belliydi; Belkıs görüyordu ki bu adam, o üç lisanla yaşamış, o üç lisanla kumar oynamış, spor yapmış, o üç lisanla sevmişti. ... Bu adamın malumatı, elmaslarını üstünde taşımaya hatırlamayacak kadar zengindi. ... İnsan bu Rus Prensi gibi gülmeyi ancak doğduğu günden öğrenmeye başladılar. ... Sokağa çıktığı zaman ailesini giyiyor, hayatını giyiyor, kendini giyiyordu” (s.513).

Belkıs, Rus prensinin davranışlarını soyluluğuna yorumlar. Rus prensinin tavırları, konuşması, gülmesi, giyimi karşısında kendi hayatının zaaflarını hatırlayan Belkıs, Prens'i kocasıyla karşılaştırır. Prens'in asil davranışları yanında Adnan'ı son derece sonradan görme bulur. Oysa Prens'e olgun görüntüsü veren ve Belkıs'ı çok etkileyen durgunluğunun asıl sebebi Prens'in morfin tutkunu olmasıdır. Bu özelliğini öğrenmesine rağmen Belkıs, Prens'ten vazgeçmez ve Adnan'dan ayrılma kararı alır. “İlmihal kokan Adnan'dansa bu morfin hastası bin kat iyidir” (s.516). Prens de bekârdır; çünkü karısını morfin parası için İstanbul'da birisine satmıştır. Anlatıcı yazar, Belkıs'la Adnan'ın boşanmasını yorumlarken dolaylı olarak ikisinin kaderindeki Rus etkisini sezdirir. Adnan, '93 Savaşı'nda Ruslar'dan kaçıp muhacir olmuş ve bütün hayatı bu psikolojinin olumsuz etkileri altında geçmiştir. En çok da fakirlik Adnan'ı etkilemiştir. Muhacir olduğu için fa-

kirdir, fakir olduğu için özel ders vermiştir, Belkıs'la tanışmış, zengin olunca kendisini onunla evlenmeye lâyık görmüştür. Adnan Belkıs'la boşandığı günlerde de maddi sıkıntılar çekmektedir. Adnan durumunu şöyle değerlendirir: “Onun mazisini bilmeseydi bugün düştü diye Belkıs ondan ayrılmazdı. Belkıs ‘93’teki sekiz yaşındaki muhacirden boşanıyordu. Mermer Yalı’daki tarih hocalığı bu sekiz yaşında başlayan fukaralığın neticesiydi” (s.521). Dinsiz Adnan, Belkıs’ın Rus prensle bir kilisede evlendiğini duyunca öfkelenir; Müslüman annesini ve babasını hatırlar.

Belkıs’la Prens Peşte’de evlenirler. Belkıs Prens Nebinski ile soyluluğundan etkilendiği için evlenmiştir. Soylu bir Rus’un karısı olmak ve asalet içinde yaşamak isteği ona bu evliliği yaptırmıştır. Peşte’de kaldıkları otelin garsonları Belkıs’a ‘Altes’ diye seslenince Belkıs çok mutlu olur. Ancak Belkıs’ın mutluluğu kısa sürer. Romanda evliliğin çöküşü ‘Rus Prens’ adlı bölümde anlatılmıştır. Prens’in karısını satarak elde ettiği para bitince huzurları kaçmıştır. Prens morfin parası bulamayınca tüm asaletini kaybetmiş, Belkıs’a kötü davranmaya başlamıştır. Sonunda kirasını ödeyemedikleri apartman dairelerinden Beyoğlu’nda bulunan eski bir eve taşınırlar. Morfin parası bulduğunda dünyanın en iyi insanı olan Prens, morfin ve kumar parası için Belkıs’ı satmayı bile düşünür.

Romandaki bir diğer Rus karakter de bu evde karşımıza çıkar. Evlerinin bir odasına yerleşen bu Rus’u Belkıs Prens’in Rusya’daki uşaklarından biri zanneder. Adam evi temizleyip yemeklerini pişirmektedir. Adamın gerçek kimliği bir kavga sonucunda ortaya çıkar: “Uşak Rus Prensi’nin baba bir, ana ayrı kardeşiydi. Prens’in babasının metresinden olma oğluymuş. Rus Prensi, bu adam için o güne kadar Belkıs’a uşağımdır dememişti. Prens, öyle adi adam değildi. Fakat bu uşağın kardeşi olduğunu söylemeye de üşenmişti. Kendisinden dayak yiyince kardeşini karısına takdim etmeye lüzum gördü” (s.542). Belkıs’ın kocası tarafından hırpalanmasını engelleyen bu Rus prensin de en önemli özelliği soyluluğunu belli edecek davranışlarda bulunmasıdır.

Prens’in viyolonsel de çalan kardeşi ressamdır; Rusya’da Güzel Sanatlar Mektebi’nde okumuştur. İstanbul’da küçük odasında ressamlığa devam etmektedir. Ayrıca eşyalarının eski görünmesini isteyen zenginlerin eşyalarını boyayarak eskitmektedir. Yazar onun bu uğraşlarını ve İstanbul sosyetesindeki yerini ayrıntılı olarak anlatmıştır: “Bulaşıkları yıkadıktan sonra bu odaya kapanıyor, yüzlerinin yeniliğinden mustarip olan yeni zenginlerin eşyalarını eskitiyordu. Yepyeni koltuk, bir fırçanın ucunda on beşinci asır oluyordu. ... Fukaralığın verdiği korkaklıkla müşterilerinden çok para istemediği için zengin olamıyordu. Fakat iki haftada dört asır eskiyen bu eşyanın sayesinde kendisi, Prens, Belkıs, köpek iyi yaşıyorlardı. ... Bu sanat adamına salonlarının eşyalarını eskitmeden Beyoğlu’nun Levanten kadınları evlerinde çay veriyorlardı” (s.545).

Mithat Cemal Kuntay Rus Prensi'nin kullandığı eşyalara da değinir. Sarı at çizmesi, robdöşambr ve yağlı bir kalpak giyer, pipo kullanır—“yüzünü yan kesici yapan piposu. Tuhaftır: zenginken, prens aynı pipoyla müstemleke valisine benzerdi” (s.546)—yazı makinesi vardır, karyolasının üstünde “büyük mezarlık putu” bulunur, masasında Napolyon'un büstü durmaktadır.

Üç İstanbul romanında, zenginlik ve gösteriş bakımından Türk ve Rus yönetici sınıfının hayatları karşılaştırılmıştır. Mithat Cemal Kuntay roman boyunca Türk zenginlerinin israf dolu hayatını eleştirir, ancak eski Rus aristokratlarının her üç devirdeki şaşaalı hayatı yanında Türkler'inki sade kalmaktadır. Bir nazır kızı olan Belkıs babasının Mermer Yalısı'nda ve Adnan'ın konağında çok güzel günler geçirmiştir. Bu kendince gösterişli hayatı Prens'e anlattığı bir gün görmek istediği hayreti karşı tarafta bulamaz. Çünkü Prens ve kardeşi çok daha muhteşem bir hayattan bu yoksulluğun içine düşmüşlerdir. Prens'in kardeşi şöyle düşünür: “Bu Türk kadını galiba Çarlık Rusya'sını oyuncak belliyordu. Çarlık Rusya'sında dağ, göl, maden, hayvan, insan birkaç tombul adamındı. Papaz sakallı, kadın memeli bu tombul milyonerlerden biri de Prens'in babasıydı. Prens'in babası Moskova'da bir Fransız artistine böyle kaç Mermer Yalı'yı küpe ve bilezik diye takmıştı. ... İçinden nehirler, denizler geçen bir mezarlık kadar büyük servet! ... Prens, yalıyı dinlemiyordu. O, sahiplerinin mağrur olmaya üşendikleri servetlerin lakaytlığı içinde doğmuştu. Belkıs'ın bir zamanlar zengin olduğuna hayret edemezdi” (s.548).

Morfin parasına ihtiyaç duyan Rus Prens Belkıs'a üç dil bildiğini, çalışıp para getirmesi gerektiğini de söylemiştir. Yoksulluğa, kavgalara daha fazla dayanamayan Belkıs, çalışmak için Amerika'ya kaçıp orada tutunamayınca intihar etmiştir. Belkıs'ı mahveden Ruslar'ın soyluluk imajına duyduğu hayranlıktır. Adnan'ın Belkıs'tan ayrılıp Süheyla ile evlenmesine yol açan süreçte, Belkıs'ın Rus prensi için Adnan'ı terk etmesi romanın kurgusunda kilit rolü oynamıştır. Yıllarca Adnan'ı bekleyen Süheyla sonunda Belkıs'ın ayrılmak istemesi ile Adnan'a kavuşmak fırsatını elde etmiştir. Romanın sonraki bölümlerinde bu Ruslarla ilgili başka bilgi verilmemiştir ve onların akıbetlerine değinilmemiştir.

Üç İstanbul romanında Ruslar '93 Savaşı'ndaki işgalci özelliklerinin işlenmesi ve 1917 Devrimi'nden İstanbul'a kaçan Ruslar'ın buradaki hayatlarının gösterilmesi dolayısıyla gündeme gelmiştir. Ancak yazarın amacı doğrudan Ruslar'ı anlatmak değildir. Osmanlı'daki toplumsal ve bireysel çöküşü sergilemek amacıyla Ruslar roman kurgusundaki yerini almıştır. Devrimden kaçıp İstanbul'da sefalet içinde yaşayan Ruslar, Türkler için hâlâ soyluluğu temsil etmektedir. Mithat Cemal Kuntay İstanbul'daki Rusları anlatırken onların eski zenginliklerini hatırlatacak bir anlatım yolu izler. Ruslar'ın ro-

man kurgusunda önemli sayılabilecek bir konumda olmasının sebebi ise Adnan'ın hayatındaki kritik dönemlerde rollerinin bulunmasındandır. Mithat Cemal Kuntay Ruslar'ı anlatırken genellikle tarafsız kalmış, eleştirilerini Türkler'e yöneltmiştir.

CEVDET KUDRET VE BEYAZ RUSLAR

Cevdet Kudret'in ilk baskısı 1943 yılında yapılan *Sınıf Arkadaşları* romanı, Süleyman isimli karakterin hayatını anlatır.¹⁹ Süleyman'ın hayatı Birinci Dünya Savaşı öncesinden başlayarak İstanbul'un işgal altında olduğu yıllar boyunca takip edilir. Romanda Beyaz Ruslar işgal yıllarında İstanbul'da görülen yeni insan sınıflarından biri olarak ele alınır. Savaş içinde servet edinen yeni zenginler birinci topluluğu, eski servetlerinin kırıntılarını harcayan ve işgal kuvvetleriyle iyi geçinenler ikinci topluluğu oluşturur. Beyaz Ruslar ise İstanbul'da sonuncu topluluk olarak değerlendirilmiştir. Beyaz Ruslar şehrin her tarafına yayılmıştır ve bu hayatları eski gösterişli hayatlarına hiç benzemez. Anlatıcı yazar, yukarıdaki yeni sınıflar arasındaki bağlantıyı ironik bir dille ele alır: “Yeni zengin, bu devlet düşkünü insanların sefaletine göz yumamazdı. Düşmüşlere yardım etmek onun insanlık borcuydu. İnci gibi general kızlarının Mahmutpaşa yokuşunda çiçek satması yakışık alır mıydı? Mücevherin basma içinde saklanması günahtı; bu güzel vücutlara ancak ipekli kumaşlar yakışırdı. Soylu Rus kadını İstanbul'da iyi giyinmek için iyice soyunmak gerektiğini hemen anlamıştı. Bu alanda birçok Türk kadınları da, örnekleri bulunan Rus kadınlarından geri kalmamaya çalışmaktaydılar. ... İstanbul'da artık değer yargıları değişiyordu. Bütün bu insanların birbirleriyle, ayrıca işgal kuvvetleriyle ilişkisi, şehrin içinde azgın bir sefahat hayatı yaratıyordu. Beyoğlu, gece sabahlara kadar bir ışık denizi içinde yüzüyordu. ... İstanbul'un asıl sahipleri, beride, evlerine kapanmış, lambalarını kışmış, seslerini kesmiş, korku ve şaşkınlık içinde bekliyordular” (s.174). İstanbul'daki değer yargılarının değişmesinde etkili olan Beyaz Ruslar'la ilgili ortaya çıkan ilk imaj, onların 'soylu' olmasıdır. Bunlar eski gösterişli hayatlarıyla tezat içinde bir hayat sürdürmeye alışmaktadır. Anlatıcı yazar özellikle Beyaz Rus kadınlarının etkisine değinmiştir.

Beyaz Rus kadınlarının etkisi, roman kahramanı Süleyman'ın hayatındaki rolleriyle de gündeme gelir. Süleyman ilk gençlik yıllarında kadın bedeninin kendisi için taşıdı-

19. Cevdet Kudret, *Sınıf Arkadaşları*, birinci baskı (İstanbul: Evrensel Basım Yayım, 2006). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

ğın önemi Beyaz Ruslar aracılığıyla tanışmıştır. Süleyman Florya'ya denize gittiği bir gün erkekler için ayrılan kısımdan kadınların denize girdiği kısmı gizlice izler. Biraz ileride arkadaşıyla Rusça konuşan bir Beyaz Rus kadını görür. Mayosunu beline kadar indirmiş, sırtını güneşlendiren bu kadın, bembeyaz tenli, pürüzsüz ciltli, uzun ve düzgün bacaklı olarak tasvir edilmiştir. Bu Beyaz Rus kadını hakkında Süleyman şunları söyler: “Ben o zaman kadar kadının erkek üzerinde nasıl bir etki bıraktığını bilmezdim. O yana baktığım zaman ilk duyduğum his bir şeye dokunmak isteği oldu” (s.213). Böylelikle, Süleyman İstanbul'a plaj modasını getiren Beyaz Ruslar aracılığıyla kadın bedeninin farkına varır ve onda ilk cinsel hazlar uyanır. Süleyman daha sonra Florya'ya giderek Beyaz Ruslar'ı gözlemlemeyi sürdürür.

KEMAL TAHİR VE BEYAZ RUSLAR

1917 ile 1923 yılları arasında İstanbul'da yoğun olarak gözlemlenen Beyaz Rus etkisinin 1930'larda da devam ettiğini gösteren romanlar bulunmaktadır. 1949 yılında yazılmış olmasına rağmen ilk baskısı 1976 yılında yapılan Kemal Tahir'in *Hür Şehrin İnsanları* romanı *Sınıf Arkadaşları* romanından sonra bu konuyu ele alan önemli bir romanımızdır ve yazarının gözlemleri öne çıkmıştır.²⁰ İki ciltten oluşan bu romanda olaylar 1930 yılı İstanbulunda geçmektedir. Savaşların ve ekonomik çöküntünün ortaya çıkardığı ahlâk bunalımları, güncel siyasi sorunlar ve aşk ilişkileri romandaki başlıca konulardır. Roman, başkahramanı Murat'ın özelliklerinden dolayı da, otobiyografik karakter taşımaktadır.²¹

Romanda Ruslar ikinci ciltte karşımıza çıkar. Bunlar yaklaşık on yıldır İstanbul'da bulunan Beyaz Ruslar'dır. Murat'ın çalıştığı avukatlık bürosunun karşısındaki büro Beyaz Rus Aleksî Petro Karazof'a aittir. Petro'nun karısı Madam Karazof ve baldızı Tamara diğer Beyaz Rus kahramanlardır. Romanda en çok Tamara üzerinde durulmuştur. Petro Karazof, daktilo satışı ve tamiriyle uğraşmaktadır. Murat onu ilk gördüğü zaman bir dişçiye ya da eczacı kalfasına benzetir. Kısa boylu, şişman, geniş omuzlu, kırmızı yüzlü bir adamdır. Fransızca'yı kötü konuşan bu adam etrafındaki herkese kuşkuyla yaklaşır. Murat'a çevirmesi için bazı mektuplar verir. Türkler'in kötü işçiler olduğunu, dolandırıl-

20. Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları*, birinci baskı, 2 cilt (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

21. Alkan Yılmaz, Kemal Tahir'in Romanlarında Şahıslar Kadrosu (Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s.54.

maktan korktuğunu belirtip baştan sıkı pazarlık yapar. Yanında çalışan Reçina ile bir ilişkisi vardır. Reçina, Petro'nun kaba davranışlarından şikâyetçidir. Daha sonra Murat'la da bir ilişki yaşayan Reçina onun için 'haydut,' 'canavar' sıfatlarını kullanır. Madam Karazof da ahlâksız biridir. Kocasının işlerine yardım etmektedir. Onun şaibeli girişimleri sonucu üç bankanın daktilo temin ve tamir işlerini almışlardır. Ancak Madam'ın asıl işi başkadır. Kârı yüksek olan biri kürek, diğeri makara üreten iki fabrikanın sahibidir. Piyasayı çok iyi takip etmekte, işlerini kolaylaştıracak ilişkileri kolayca kurmaktadır. Otuz sekiz yaşındaki bu Beyaz Rus kadının ilk bakışta siyah gibi görünen koyu çini gözleri vardır. Murat bu kadının konuşmasından, hafif esmerliğinden, ciddiyetinden etkilenir ve onda kendini kuvvetten alıkoyacak hiçbir zaaf bulunmadığını düşünür. Fransızca'yı çok güzel konuşan Madam'ın mühendis olan bir Bulgar sevgilisi vardır. Aleks Petro Karazof karısıyla fazla ilgilenmemektedir. Reçina onunla ilgili şu tespitte bulunur: "Madam yamandır. ... O kadar çok erkekle yatıyor. Başka kadın olsa, parmaklarını saymayı şaşırır. Bu sanki akılları yataкта buluyor. Her erkeğin aklından biraz alıyor. Zevkini bilir. Lâkin aklını hiç kaybetmez" (s.469). Madam Karazof Murat'a yeni kurduğu imalathanenin tescil işleriyle ilgilenmesini söyler. Bu iş yerine Bulgar mühendis, Madam Karazof ve Binbaşı Rıfki Bey ortaktır. Rıfki Bey sayesinde ordunun karbon, makine şeridi ve ıstampa ihtiyacını karşılamayı düşünürler. Madam Karazof istediği kâr oranına ulaşır ulaşmaz ya hissesini satmayı, ya da diğer hisseleri tamamen almayı planlamaktadır. Madam Karazof, "kadınlığı sayesinde alacağımı ucuz almakta, satacağımı pahalı satmaktadır" (s.479). Murat, Petro'nun soğukluğu, Madam'ın ise hırsını görünce Bolşeviklerin onları boşuna kovmadığını düşünür (ss.467-474). Romanın ilerleyen sayfalarında Madam Karazof'un kardeşi Tamara ablasıyla ilgili olumsuz değerlendirmelerde bulunur. Ona göre, ablası işlerindeki çıkarları için erkekleri kullanıp sonra onları terk eden biridir. Ablasının İstanbul'a geldiği zaman gizli bir kumarhanede çalıştığını, Rusya'dayken de kumara meraklı olduğunu söyler. Bir ara soylarında Kazaklık olduğu için Madam Karazof'un İstanbul'da at binmeğe meraklandığını, bu sırada Bir Türk zabitiyle tanıştığını anlatır. Tamara, Madam Karazof'un kendisinden para sızdırmak isteyen zabiti nasıl terk ettiğini onun menfaate dayanan ilişkilerinin bir örneği olarak anlatır.

Murat, Madam Karazof'un kardeşi Tamara ile patronu Celil Bey aracılığıyla tanışmıştır. Tamara da güzel ve kültürlü bir kadındır. Bir süre Celil Bey'in metresliğini yapmıştır. Güzelliğiyle tanınmış bu kadın paraya ihtiyacı olmadığı halde yüksek ücretler karşılığında erkeklerle birlikte olmaktadır. Celil Bey onu Ankara'daki bir işini kadınlığını kullanarak kısa yoldan halletmesi için görevlendirir. Murat da Ankara yolunda Tamara'ya eşlik eder. Yol boyunca çeşitli konulardan konuşurlar. Yol boyunca içki içen Ta-

mara alkolü sevdiğini belirtir. Bu yolculukta Murat onun sadece güzelliğinden etkilenmez. Tamara akıllı, duygusal, gururlu bir kadın portresi çizer. Anlatıcı yazar ona söylediği şu sözlerle Tamara'nın duygusal yönünü ve Beyaz Rus kimliğini ortaya koyar: "Bir şeyler kaybederek yaşıyoruz. ... İnsan arsız mahlûk. Hep bir şeyler kaybediyoruz. Hiç de umursamaz görünüyoruz. ... Doğmamış olmak lâzım geliyor. O zamansa kaybetmenin zevkinden bile mahrumuz" (s.507).

Tamara İstanbul'u ve Atatürk'ü beğenmektedir. Çok yakışıklı bulduğu Atatürk'le dans etmek ister. Rusya, Murat'la sohbetinin ana konusudur. Tamara ülkesini çok özlediğini belirtir. Petrogradlı olan Tamara bu şehrin Leningrad olarak anılmasını istemez. Rusya gibi büyük bir ülkeyi "Bolşevik haydutların" mahvetmesinden dert yanar. Rusya'dan aldığı haberlerin iç açıcı olmadığını söyler. Mühendislerin işlerini cahillerin yaptığını, fabrikalarda mühendis kalmadığını, ordunun bozulduğunu haber almıştır. Bolşevikliğin yakında yıkılacağına inanmaktadır. Dünyanın bu rezalete seyirci kalmaması gerektiğini, Japonlar'ın harekete hazırlandığını ekler. Bu zor şartlarda ülkesine yabancıların müdahalesinden rahatsız olmayacaktır. Bu konuşma konumuz açısından önemlidir. Beyaz Ruslar'ın Bolşevikler karşısında tamamen yenilgiyi kabul ettiklerini, ama ülkelelerinin içinde bulunduğu durumdan memnun olmadıklarını gösteren bu ayrıntı 1930'lardaki Beyaz Ruslar'ın görüşlerini de yansıtmaktadır.

Rusya'nın durumuna üzülen Tamara daha sonra Murat'la Rus edebiyatı üzerine konuşur. Puşkin'in şiirlerini ezbere bilmektedir; ondan bazı şiir parçaları okur. Murat da ona Puşkin'le ilgili düşüncelerini anlatır. Tamara Dostoyevski'ye de hayranlık duymaktadır. Ablasını, eniştesini ve kendini Dostoyevski'nin kahramanlarına benzetir. Tolstoy'la ilgili düşünceleri ise içinde bulunduğu zor şartlarda ona destek olan manevi dayanak noktasını göstermektedir: "Ben ona 'baba' derim. Kitaplarını okurken sayfaların arasından sanki ellerini uzatır, yüzümü okşar. ... 'Dayan kızım' ... Yavaşça ve kuvvetle teselli verir" (s.513). Tamara Rus kimliğine edebiyat ve dil yoluyla bağlanır.

Murat Tamara'nın Rusluğu üzerinde taşıma şeklinden, kültüründen ve gururlu kişiliğinden etkilenir. Onun dostluğa değer veren biri olduğu hükmüne varır. Ankara'ya bir memuru kadınlığıyla kandırıp işleri hızlıca halletmeye giden bu kadının her davranışında bir estetik bulur. Tamara da yaptığı işi kötü bir iş olarak görmez. Murat'ın ahlâkçı yaklaşımlarına şu şekilde itiraz eder: "Babanın ne için dövüştüğünü sen de, ben de bilmeyiz. ... Memleketi neden terk ettiğimi de ben henüz kestirmiş değilim. Yaşamaya mecburuz. Olmaz, dediğimiz anda, ellerini cüzdanlarından çekiyorlar. ... Buraya geldiğim zaman otuz lira aylıkla bir kolacı dükkânında çalışıyordum. Patron beni zorla öperken kahrısı gördü. Derhal beni defettiler. Sonra senin patronuna aylığı 300 liradan metres oldum.

Aynı kolacı, çamaşırları kendisine vermem için üç gün köpek gibi yalvardı” (s.520). Tamara bu adaletsizliklere Bolşeviklerin de engel olamayacağını söyler. Tamara Ankara'daki işi kadınlığını kullanarak kısa sürede halleder. Dönüşte yol masraflarından artan parayı Murat'a verir. Tamara kanaatkâr olmadığını, zaten kimsenin de kendisini 35 liralık işlerde çalıştırmadığını belirterek etrafındaki insanlardan rahatsızlığını dile getirir (s.525).

İstanbul'a döndüklerinde bu iş başarısı şerefine Celil Bey'in verdiği davette Tamara ve Murat tekrar karşılaşırlar. Tamara koyu mavi ipekten bir elbiseyle beyaz kürk giymiştir ve elinde devekuşu tüyünden büyük bir yelpaze taşımaktadır. Bütün erkeklerin dikkatini çeker. Tamara, zarafeti Fransız kadınlarından öğrendiğini, Slavlar'ın Şarklı ve kaba olduğunu belirtir. Güzelliği, şıklığı ve Ankara'daki başarısı dolayısıyla Celil Bey tarafından gecenin ev sahibi olarak ilân edilir. Tamara partinin sonunda erkeklerin ilgisinden, sırnaşıklıklarından ve ayrılırken elini öpmelerinde rahatsız olur. Elini yıkamadan mantosunu giymez. Gecedeki Murat'la birlikte ayrılır. Yeni aldığı otomobille Murat'ı evine bırakmayı teklif eder. Otomobilini taksi olarak da çalıştıracığını belirtir. Tamara'nın şoförü eski Kazak binbaşı Hatman da bir Beyaz Rus'tur. Yolda sabaha doğru zor şartlar altında çalışmaktan dönen kadınlı erkekli işçi gruplarını görürler. Murat bu kalabalıktan olduğunu ve onlara acıdığını söyler. Bu konuda Tamara'nın değerlendirmesi ise onun için Rusya'nın ne demek olduğunu gösterir niteliktedir: “Beni memlekette bunlar kovdular. ... Ama, gene de onlara hiç kızmıyorum. Ben bazen ne düşünürüm bilir misin? Orada olsaydım derim. ... Bir Kolhoz'da amele olsaydım. Ayağımda yırtık çizmeler. ... Ama, üzerimde baba Rusya'nın gedik yüzü. ... Sırtımda onun toprağı. ... Onun toprağı bana erkeğim gibi geliyor. Hani sevilen bir erkek. ... Ona sıkıca dayanırsın. ... Bizde, küçük derecikler bile, başka yerlerin büyük nehirlerinden büyüktür. Yahut biz öyle zannederiz. Bizim memleket devlerin memleketi. ... İnsan orada kendisini dev gibi hisseder” (s.571). Gecenin sonunda Murat'la Tamara birlikte olurlar. Tamara, Murat'ın kıskanç olduğunu, kendisinin ise bu duyguyu hissetmediğini söyler. Ona göre kıskançlık vatana bağlı bir şeydir. Kendisi pek çok değer gibi bu değerini de vatanında bırakmıştır (s.575). Murat'a ilişkilerinin abla-kardeş ilişkisi şeklinde devam etmesini teklif eder. Murat'ın bir ablaya kendinin ise bir kardeşe ihtiyacı olduğu inancındadır. Murat'la öyle bir ilişki kurmak istemesinin sebebi ise Murat'la Rusya hakkında konuşabilmesidir. Murat'la Rus edebiyatı ve kültürü üzerine yaptığı sohbetler Tamara'ya memleketini hatırlatmakta, memleket özlemine gidermektedir. Tamara Beyaz Ruslar'la da memleketi hakkında konuştuğunu, ama onların memleketlerinden hep kinle bahsettiklerini söyler. Oysa Murat'ın Rusya hakkındaki yarım yamalak bilgilerinden kin yoktur ve bu Tamara'nın hoş-

na gitmektedir. Murat da özellikle şoför Hatman gibi Ruslar'da gördüğü bitkinliği ve gerginliği sürekli taşıdıkları ve konuşarak büyüttükleri kinlerine bağlar. Murat da merhamet duygusunun tesiriyle Tamara'nın dostluk teklifini kabul eder. Artık bir abla-kardeş gibi sık sık görüşme kararı alırlar. Tamara bu görüşmelere Murat'ın sevgilisi Safo'yu da getirmesini ister. Ancak Murat'ın yakın arkadaşı Bolşevik şair Ertuğrul Hikmet'in evine gelmesini istemez. Ertuğrul Hikmet ise bu kadar güzel bir kadının Bolşevik düşmanı olmayacağı inancındadır. Romanın sonunda Safo ölünce Murat'a destek olanların başında Tamara vardır. Tamara'nın yanında evinde bir diğer Beyaz Rus Madam Nezvanda'nın ise romanda sadece ismi geçmektedir.

Hür Şehrin İnsanları romanında Kemal Tahir 1930 yılı Cumhuriyet dönemi İstanbul'undan çeşitli insan portreleri çizerek savaş sonrasının değer kayıplarını işlemiştir. Kemal Tahir, şehrin ne derece hür olduğunu, ne derece pisliklerle dolu olduğunu göstermiştir. Anlatıcı yazarın romanda 'haraşo' (s.458) diye nitelediği Beyaz Ruslar da hem memleketlerinden uzak olmanın getirdiği buruklukla, hem de İstanbul'un hür olmayan ortamıyla, zor şartlarıyla hâlâ mücadele etmektedirler. Romanda kötü işler yapsa da Tamara gibi iyiliğini kısmen de olsa kaybetmeyenlerin yanı sıra ablası ve eniştesi gibi ruhunu kaybetmiş Beyaz Ruslar da bulunmaktadır. Bu romandaki Beyaz Ruslar maddi bakımdan iyi şartlar içinde yaşamaktadır. Romanda işlenen diğer roman kahramanlarıyla ortak özellikleri ise namuslu işlerde çalışmamaları ve aşk hayatlarında çıkarıcı davranışlarıdır.

AHMET HAMDİ TANPINAR VE BEYAZ RUSLAR

Medeniyet değişimlerini ve kültür bunalımlarını romanlarında en iyi şekilde anlatan Ahmet Hamdi Tanpınar'daki Rus imajı, onun konu seçimindeki bu dikkatinden ve yaşadığı dönemin İstanbuluyla ilgili izlenimlerinden kaynaklanır. Yazarın Beyaz Ruslar'ı da ele aldığı *Sahnenin Dışındakiler* romanı 1950 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilmiş ve kitap halinde ilk baskısı yazar öldükten sonra 1973 yılında yapılmıştır.²² *Sahnenin Dışındakiler* İstanbul'un işgal altında bulunduğu günleri anlatır. İstanbul işgal altındadır, Anadolu'da kurtuluş mücadelesi verilmektedir. Romanda Anadolu, sahne—yani, Türk halkının kaderinin çizildiği asıl yer—olarak, İstanbul ise mücadelenin uzaktan seyredildiği 'sahnenin dışı' olarak tarif edilmiştir. Romanın kah-

22. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, dördüncü baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

ramanı Cemal çocukken ayrıldığı İstanbul'a 1920 yılının Eylül ayında hukuk eğitimi görmek için gelir. İstanbul'da kendisini bir karmaşanın içinde bulur. İstanbul altı sene önce ayrıldığı şehir değildir artık. Cemal, İstanbul sokaklarında işgal kuvvetlerinin doluşmasını hazmedemez ve savaşların etkisiyle değişen şehri şöyle anlatır: “Yavaş yavaş, altı senelik bir gurbetten sonra olduğunu bildiğim için, hususi bir dikkatle etrafıma bakarak yürüyorum. Şehir, hiç de bıraktığım şehir değildi. Bana insanlar değişmiş, evler, sokaklar ihtiyarlamış, yıpranmış gibi geldi. Daha sonra İstanbul sokaklarının cazibesinin bir tarafını yapan satıcı seslerinin bile eski satıcı seslerine benzemediklerini fark ettim. Dört muharebe senesinde birkaç nesil birden askere alındığı için ananeleri yeni gelenlere öğretecek insan kalmamıştı” (s.19). İstanbul'daki asıl amacı çocukluk aşkı Sabiha'yı bulmak olan Cemal kendisini memleket işlerinin ortasında ve bir yığın insanın içinde bulur.

Sahnenin Dışındakiler romanı Cemal'in anıları şeklinde anlatılmıştır. Romanda İstanbul'un karışıklığını da yansıtan pek çok roman kişisi mevcuttur. Ancak, romanın ismiyle de doğru orantılı olarak düşünmek gerekirse, romanın asıl kahramanı İstanbul'dur. Cemal, anılarının da yardımıyla değişen İstanbul hayatını ve kimliğini anlatmaktadır aslında. Ruslar romanda İstanbul'un değişen yüzünün bir simgesi ve unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanın bir yerinde, “Şehrin manzarası çok değişmişti. Dünyanın her milletinden işgal askerleri, Karadeniz'den gelen vapurların şehre her gün döktüğü Beyaz Ruslar, her cinsten kavim kıyafeti, eski payitahtı bir nevi kadim İskenderiye'ye, ırkların ve medeniyetlerin birbirine karıştığı ve kaynaştığı devirlerin o büyük yol uğrağı şehirlerine benzetmişti,” (s.256) tespiti yapılarak Ruslar'ın İstanbul'un karmaşasındaki payı vurgulanmıştır. İstanbul, Anadolu'dan ve Balkanlardan gelen mültecilere ve herkese olduğu gibi 1917 Devrimi'nden kaçan Ruslar'a da kucak açmıştır. Ancak tüm muhacirlerinin uyum sorununa rağmen, Ruslar üç ayda İstanbul'a alışmış ve İstanbul'u değiştirmiştir (s.193).

Sahnenin Dışındakiler romanı Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması arasında İstanbul'da yaşanan kaosu gözler önüne sermektedir. Romandaki insan gruplarının birincisini savaşların etkisiyle göçmen olarak İstanbul'da bulunan Türkler, terhis olmuş askerler ve İstanbul'un yerli halkı oluşturmaktadır. Bunların ortak özelliği zor şartlar altında yaşayan 'zavallı' Türkler olarak anlatılmalarıdır. İkinci olarak işgal kuvvetlerinin askerleri dikkat çekmektedir. Bunlar genellikle İstanbul'un eğlence hayatı içinde gösterilmiş ve Ruslar'a yardımları dolayısıyla gündeme getirilmiştir. Üçüncü insan grubu ise Beyaz Ruslar'dır. Bunlar göçmen ve çaresiz olduklarından Türkler'e, Hıristiyan olduklarından işgal kuvvetlerine yakın olarak tasvir edilmiştir. Romanın çok ka-

rakterli kurgusu, olayların sonunun belirsizliği bu karmaşayı hissettirir. Romanda devrimden kaçan Beyaz Ruslar da İstanbul'un bu karışık atmosferinin, yeni kimliğinin önemli bir parçası olarak anlatılmıştır. İstanbul'a uyumda sorun yaşamayan Ruslar, şehrin eğlence hayatını sanatlarını icra ederek değiştirirken sosyal hayatta önemli bir yer edinmişlerdir.

Sahnenin Dışındakiler romanında Ruslar'ın geçmişleri, İstanbul'a geliş sebepleri, ya da İstanbul'da geçirdikleri zor günler anlatılmamıştır. Tanpınar, *Beş Şehir*'de yazdıklarıyla paralellik gösterecek şekilde Rusların, İstanbul'un sosyal hayatında yaptıkları değişiklikler üzerinde yoğunlaşır.²³ Romanda bu değişiklikler şöyle ifade edilir:

“İşgal ordularının şehre döktüğü para, kazanç şekillerini altüst etmiş, refah seviyesi tasavvur edilmeyecek derecede el değiştirmişti. Yabancı kuvvetlerin etrafında onların gündelik ihtiyaçları için hemen bir yığın yeni iş çıkmıştı. Biraz atılgan, cerbezeli yahut değerlere karşı az çok kayıtsız insanlar bu işlere sarılmışlar, kaybedilmesi, kazanılması kadar kolay servetler elde etmişlerdi. Bu kolay servetin etrafında Beyaz Rus akımının çok başka mecralar ve şekiller verdiği büyük bir eğlence hayatı başlamıştı. Beyoğlu'nda bir yığın lokanta, bar, dansing açılmış, ağırbaşlı İstanbul efendilerinin bir vakitler gazetelerini okuyarak, alçak sesle dünya gidişi hakkında bedbinliklerini birbirlerine naklettikleri, sabah kahvesi ve akşam çayı içtikleri İstanbul kahveleri manzaralarını değiştirmişlerdi. Beyaz Kafkas ceketli, ayağı siyah çizmeli, bol pudra içindeki kumral ve beyaz yüzleri düz çizgili, ince, eski hanımlarımızın kullandığı yemenileri andıran eşarplara sarılmış narin Rus kadınları ve kızları, çoğu prenses, kontes, yahut, yüksek burjuva ailesine mensup olduklarını iddia ediyorlardı! Öyle ki, batan Çarlık gemisinden hemen herkes bir asalet ünvanı kurtararak gelmişti denebilir. Acayip ve çok tehlikeli bir peri kafilesi gibi, bu sakin baş dindirme mâbedlerine, bir kısmı sakat, göğüsleri nişanlarla dolu, yine Kafkas ve Kazak kıyafetli erkekleriyle beraber üşüşmüşlerdi. Her büyük-

23. *Sahnenin Dışındakiler* romanından önce Tanpınar, Rus muhacirlerinden 1946 yılında yayımlanan *Beş Şehir* adlı deneme kitabının 'İstanbul' adlı bölümünde bahsetmiştir. İstanbul'un kahvehanelerini ve lokantalarını anlattığı bölümde Tanpınar sözü arkadaşlarıyla birlikte gittiği Rus lokantalarına getirir. Beyaz Ruslar'ın İstanbul hayatındaki rollerinin yeterince incelenmediğini düşünen Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler* romanında roman karakterleri aracılığıyla bu incelemeye yine kendisi girişir: “Nedense bu Beyaz Rus muhacirlerinin İstanbul hayatındaki tesirinden hiç bahsedilmedi. Halbuki Tanzimat'ın başında Fransız ve bilhassa İtalyan tesiri ne ise ... bu Beyaz Rusların tesiri de odur. Kadın kıyafetinden, lokanta ve bardan plajlara kadar birçok modayı onlar getirdiler. Bu Rus muhacirleri Beyoğlu'nu iyice zaptettikten sonra yavaş yavaş İstanbul semtine ve bizim çıktığımız kahvelere kadar yayıldı. Kürklü, çizmeli, saçları çok düzgün taranmış, hafif tombul yanaklı, beyaz yüzleri bol düzgünlü, bol mücevherli, bir yığın kontes ve prenses, parasını güçlülükle ödediğimiz kahve ve çaylarımızı, lokantalarda rakı ve yemeklerimizi getirmeye, vestiyerlerde yırtık ve eski pardesü ve paltolarımızı göğsüne kadar sakallı sabık generaller veya miralaylar tutmaya başladılar. Çar yaveri, eski miralay ve asilzade delikanlılar karşımızda çevik Kafkas oyunları oynadılar. Hiçbir zaman İstanbul bu kadar bahtsız sınıflar muvazenesini alt üst edecek derecede paralı ve eğlenceli olmamıştı. Hemen her köşeden Balalayka sesleri geliyordu. 1920'den sonra Fransız ve Avrupa tiyatro ve balelerinde başka bir mevsim denecek kadar değişikliğe sebep olan Çar'ın bale takımı kısa bir zaman için İstanbul'da idi ve parası olan İstanbullu devrin en modern balesini görebilirdi. Rimski Korsakof'un Şehrazad'ı günlerce Beyoğlu'nda oynadı” (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, onaltıncı baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), ss.71-72).

çe kahvede tombala oynanıyor, muayyen saatlerde ışıklar kısıyor, narin endamlı delikanlılar, Kafkas dansları, kadınlar ufak tefek plastik rakslar yapıyorlar, semtleri dolayısıyla kapalı, müşterisi daha az yerlere hiç olmazsa gezici çalgıcılar uğruyorlardı” (s.257).

Romanın çeşitli yerlerinde şehrin yeni kimliğinin bir parçası olarak Rus çalgıcılarından ve Rus satıcılardan bahsedilir. İstanbul'un günlük hayatında her yerde artık bir Rus'a rastlanmaktadır. Cemal şehirde dolaşırken, “bir el arabasının üstündeki semaveri etrafında birkaç yolcu birikmiş seyyar bir Rus çaycısına” (s.257) tesadüf eder. Çocukluğunda tamamen yerli olan Boğaziçi eğlencesinde şimdi gitar, mandolin seslerinin yanısıra Amerikan askerlerinin Ruslar'a çaldırttığı balalaykanın sesini de duymaktadır. Ruslar'ın açtığı ve daha çok İngiliz askerlerinin gittiği, ucuz eşyasına rağmen zevkle düzenlenmiş, dar ve karanlık bir yer olarak anlattığı Londra barına gider.

Sahnenin Dışındakiler romanında Ruslar'ın İstanbul'daki hayatlarıyla ilgili genel tespitlerin dışında, somut Rus tipler de bulunmaktadır. Bunlar yine Cemal etrafında gelişen olaylarda karşımıza çıkar. İstanbul'da, Sabiha hakkında bilgi araştıran Cemal, Sabiha'nın kocası Muhtar ve babası Süleyman Bey'in Tepebaşı'ndaki Moscovit adlı bir Rus lokantasında ve Beyoğlu barlarında Rus kızlarla eğlendiklerini öğrenir. Ayrıca Muhtar'ın bir Rus kadının—Yuneşka—kardeşi olan Mihailof adlı biriyle eroin işleri yaptığını ve kumar oynadığını duyar. Yine Sabiha ile ilgilenen erkeklerden Uncu Hasan da Yuneşka isimli bu kadınla birlikte. İhsan bir Rus lokantasında Cemal'e Uncu Hasan'ı tanıtırken, “bu harp içinde kazandığı parayı kaybetmeyen nadir insanlardandır. ... Yanındaki kadın Rus'tur. Güzel kadın değil mi? Hasan Bey ona epeyce para yedirdi,” (s.202) bilgisini de ekler. Yuneşka, Cemal'in ilgisini çeker. Bu “hovarda mizaçlı, sevimli, çekici, pudralı, esmer, süzgün bakışlı, şirin” kadını yalnız bulmak için bu lokantaya ara sıra gelmeye karar verir. Yuneşka, romanın ilerleyen sayfalarında Kudret Bey tarafından yine anılır. İstanbul'da hemen herkesin bir Rus kadını ile yaşamasının bir moda haline geldiğini belirten Kudret Bey, Uncu Hasan'ın da bu modaya uyduğunu Yuneşka ile ilişkisini belirterek söyler. Muhtar'ın, Mihailof'la kokain ticareti yaptığını da değinen Kudret Bey, Yuneşka'nın bir ara Muhtar'la dolaştığını da ekler (s.228).

Cemal, çok merak ettiği Yuneşka ile biraz da Sabiha hakkında bilgi öğrenebilmek amacıyla tanışır. Romanın asıl kahramanlarından ve daha sonra sahneye de çıkacak olan Sabiha'nın etrafındaki erkekler aracılığıyla Ruslar gündeme getirilir. Tanpınar, sanatlı bir anlatımla Yuneşka'yı şöyle tasvir eder: “Ben Yuneşka ile tanıştım. Bu kadını Hasan Beyin yanında ilk defa gördüğüm gün, elimi sıkış tarzı bana mânâlı gelmişti. ... Yuneşka vasıtasıyla Hasan Bey ile Sabiha arasındaki münasebete dair bazı şeyler öğrenebili-

rim, ümidine kapıldım ve bu kadınla tanışmak çarelerini aradım. Tepebaşı lokantalarına birkaç defa uğradıktan sonra isteğimde muvaffak oldum. Yuneşka hemen o gün beni Tarlabası'ndaki evine götürdü. Garip bir kadındı. Mizacındaki soğukluğu sanki uysallığıyla telafiye karar vermiş gibi idi. Onun için tanıdığı erkeklere, uzviyetini kendisine ait olmayan bir şey gibi teslim eder ve sonra sanki çok uzaklardan, âdeta zihnindeki bir noktadan bir türlü anlamadığı, sırrına varamadığı bu didişmeyi, merakla, hatta merhametle seyrederdi” (s.261).

Cemal, Yuneşka'nın üvey kardeşi Mihailof'un, Borsa Sokağı'ndaki dairesine gidip gelmeye başlar. Mihailof burada iki işi birden yürütmektedir. Fotoğrafçı ve psikişik hastalıklar profesörü yazan iki tabela asılıdır kapısında. Fotoğraf işleriyle arkadaşı Leon Leonoviç ilgilenmektedir. Cemal onunla olan ilişkisini, “Safdil bir müşterisi karşısında, çerçevesiz gözlüklerinin—o zaman daha çerçevesiz gözlük modası yoktu—çok parlak camları arkasında birdenbire bulduğu soğuk ve keskin bakışlarıyla, Mihailof ikinci mesleğini kendisi idare ederdi. Zaten hakikatte bu bir falcılıktan ibaretti. Önüne bir el açıldı mı derhal, durdurulması imkânsız bir şelale gibi konuşmaya başlar, müspet ve menfi o kadar ihtimal ve imkânı bir arada sayardı ki kendisini dinleyen müşterinin bütün hayatını ve ruhunu açık bir kitap gibi okuduğuna inanmamasına imkân yoktu. ... Mihailof 1922 senesi yılbaşında bir fal kitabı çıkarttı. Ve millî zaferin kazanılacağını efkâr-ı umumiye-ye tebşir etti. Bu küçük kitaba son yıllara kadar şurada, burada, rast geldikçe gülerdim. Çünkü hakiki muharriri ben, yani Doktor Cemal'dim. İlkönce “Türkçem iyi değil!” diye bana yaptığı yardım ricasını kabul etmiş, fakat sonunda işin gecikeceğini anlayarak yarım saat içinde kendi başıma bitirmiştım,” (s.262) sözleriyle anlatır. Cemal'in bu anlatıkları romanın kurgusu açısından ilginçtir. Çünkü romanın sonu belirsizliklerle doludur. Cemal'in ve diğer kahramanların geleceklere, Cemal-Sabiha aşkının gidişatı, Nasır Paşa'nın katilinin kim olduğu, İstanbul'un işgali ve Milli Mücadele'nin neticesi gibi konular romanda bir sonuca bağlanmamıştır. 1920 yılından sonraki gelişmelerle ilgili romandaki tek bilgi ise Cemal-Mihailof ilişkisinin anlatıldığı bu bölümdedir. Cemal'in doktor olduğunu ve 1922 yılında da Ruslar'ın İstanbul'daki maceralarının devam ettiğini böylece öğreniriz.

Mihailof, dairesinde falcılık ve fotoğrafçılık uğraşısının dışında daima içmektedir. Arkadaşı Petrof ve o daima sarhoştur. Sofrasında her çeşitten Rus mezesi bulunmaktadır. Mihailof'un masası bol zeytinyağında yüzen balıklarıyla, turşularıyla, hazır etleriyle ve semaveriyile tasvir edilir. Muhtar'la eroin işleri yapan ve bu yüzden tutuklanma tehlikesi de atlatan Mihailof, “sarışın, Fransız sakallı, şişmanca bir adamdır. Rus halk şarkılarını çok iyi bilmektedir” (s.263).

Romandaki bir diğer Rus karakter ise Mihailof'un arkadaşı, “yüzü kendisini hiç güzelleştirmeyen bir gülümseme ile ikiye bölünmüş gibi,” (s.270) olan Leon Leonoviç'tir. Yuneşka'ya âşık olan bu genç Rus'un en önemli özelliği keman çalmasıdır. “Kemanının garip bir sonorite'si vardı ki, biraz yapmacığa, biraz şarlatanlığa veya fazla hassasiyete kaçmasına rağmen, insanı avlamaması kabil değildi. Hâlâ, büyük bir keman parçalarından çoğunu, onun daha ziyade derisi ve adaleleri iyice soyulmuş, sade kemik kalmış bir at kafasına benzeyen iri, yarı mongol, kemikli yüzünü, daima içi terleyen uçsuz bucaksız ellerini ve uzun parmaklarını, bu fotoğraf atelyesinin âdeta üzerine çullananarak insanı sersemleten ışıklarıyla beraber hatırlarım. Leon Leonoviç'in kemanı Kadıköyü'nde daima münakaşa ediliyordu” (s.263). İhsan da Leon'u dinleyenler arasındadır. Kültür tarihçisi İhsan, bu sanat etkinlikleri sayesinde halk ile büyük sanat ananeleri arasındaki mesafenin kaybolacağını düşünür onu dinlerken. Bu durum bize Ruslar'ın büyük sanat ile halk sanatı arasındaki köprüyü kuran ara sanatçı görevini üstlendiğini gösterir.

Cemal, İstanbul'daki Ruslar'ın şehir hayatındaki rolleriyle ilgili ilk bilgileri romanın önemli kişilerinden olan İhsan'dan öğrenir. İhsan eserde kültür tarihçisi ve tarih hocası olarak öne çıkmaktadır. Bu yüzden İhsan'ın Beyaz Ruslar hakkında söyledikleri önemlidir ve Ruslar'ın İstanbul'da yarattığı etkileri özetler niteliktedir. İhsan, Cemal'e İstanbul'da yürütülen işgal karşıtı mücadeleyi anlatmak ve Cemal'i de Anadolu'ya yardım edenlerin arasına katmak için konuşma yeri olarak Tepebaşı'ndaki bir Rus lokantasını seçer. Tanpınar'ın, *Beş Şehir*'de Ruslarla ilgili olarak anlattığı ayrıntılara İhsan da dikkatleri çeker. Ruskaya İzyoşka isimli bu lokantada sade fakat temiz giyimli Rus kadınlar garsonluk yapmaktadır. Cemal'in Ruslar'ı en yakından gördüğü yer bu Rus lokantasıdır. Ayrıca Çar'ın bale heyetinde de oynamış olan meşhur ve güzel balerin Tosca burada dans etmektedir. İhsan, Ruslarla ilgili değerlendirmelerinde, Ruslar'ın özellikle Türk kadınlarının giyimleri üzerindeki etkileri üzerinde durur. “İstanbul'da çok Beyaz Rus var. Gelir gelmez şehrin hayatına girdiler. Daha sen Beyoğlu'nu iyi görmedin, çok şeyi değiştirdiler. ... Adım başında, lokanta, bar, küçük eğlence yeri. ... Hele kadınları, bize çok şey aşılacak gibi görünüyor. Şimdiden hanımların kıyafeti değişti. Gördüğün o tepeden sıkma başlar onlardan geçti. ... İstanbul'da müthiş para sarf olunuyor. Ruslar tombala diye bir oyun icat ettiler, İstanbul'u alt üst etti. ... Şu lokantaya bak. ... Yarısından fazlası Rus muhaciri. ... Bunların çoğu geleli bir sene olmadı. Mahmutpaşa'da, Sultanahmet'te, Beyazıt'ta birtakım evlere yerleştiler. Amerikalılar fakirlerine günde yirmi, otuz kuruş yardım ediyorlardı. Şimdi hepsi para kazanıyor. Hem nasıl biliyor musun? Kendi sanatlarını bize kabul ettirerek. Sinemalara dekor yaparak, resim yapıp satarak, ev

duvarı boyayarak. ... Bir yığın musikişinas geldi. Burada, Tepebaşı'nda, baletler, oyunlar veriliyor" (ss.198-199).

Sahnenin Dışındakiler romanında 1917 Devrimi'nden İstanbul'a kaçan Beyaz Ruslar'ın İstanbul'un sosyal hayatında yaptıkları değişiklikler anlatılmıştır. Bu Ruslar İstanbul'un eğlence hayatında aktif rol oynarlar. Barlarda dans ederek ve şarkı söyleyerek İstanbul'a yeni eğlence anlayışları ve farklı müzikleri getirirler. Bazı Ruslar ise hayat kadınlığı ve uyuşturucu satıcılığı yapmaktadır. Bütün bu Rus kahramanlar İstanbul'un karmaşası içinde ele alınır. Ancak sahneye çıkmaları romanın asıl kahramanları Cemal ve Sabiha'nın etrafında gelişen olaylar sonucunda olur. İstanbul'da Sabiha'yı arayan Cemal, Sabiha'nın etrafındaki kötü erkeklerin Ruslar'la ilişkileri yüzünden Ruslar'ın farkına varır ve onlarla ilgili gözlemlerde bulunur.

ATTILA İLHAN VE BEYAZ RUSLAR

Attila İlhan 1950'li yıllardan başlayarak 2000'li yıllara kadar yazdığı romanlarında Ruslar'la ilgili olayları ve özellikle Beyaz Ruslar'ı en çok işleyen yazarımızdır. Attila İlhan tarihî olayları anlattığı romanlarında pek çok Beyaz Rus kahraman kullanarak onların İstanbul hayatındaki önemini göstermek istemiştir. Attila İlhan'ın Beyaz Ruslar'a değindiği ilk romanı 1957 yılında yayımlanan *Zenciler Birbirine Benzemez* romanıdır.²⁴ Roman Paris'te geçmektedir. Roman kahramanı Paris'te 'Mikado' isimli bir yere gider. Burada Beyaz Ruslar'ın bulunduğunu görünce şaşırır. Beyaz Ruslar burada balalayka, armonika ve santur eşliğinde Rus müzikleri çalmaktadır. Mehmet Ali ve arkadaşları, Beyaz Ruslar'ı görünce Dostoyevski'nin bir romanındaki aç ve diz boyu yoksulluk içindeki işçi kızlarla kırıştıran üniformalı Rus öğrencileri hatırlarlar (s.108). Piotr İvanoviç isimli bir Beyaz Rus şarkı söyler. Mehmet Ali, onun Çarlık dönemindeki hayatını hayal eder. Adamda aristokrat özellikler görür. Şarkıcı Beyaz Rus'un geçmişini şöyle tahmin eder: "Çarın ordusunda subaydı. Yukarı Don Kazakları'nı komuta ediyordu. Sonraları Denikin'le Kızıllar'a karşı dövüştü. Yirmi senedir Paris'te" (s.115).

1963 yılında ilk baskısı yapılan *Kurtlar Sofrası* romanında da Beyaz Ruslar'a değinilmiştir.²⁵ 1950'li yılların çalkantılı siyasî hayatının işlendiği romanda, İstanbul'un eğlence hayatındaki kokuşmuşluk da ele alınmıştır. Romanda 'Rus döküntüleri' olarak

24. Attila İlhan, *Zenciler Birbirine Benzemez*, dördüncü baskı (İstanbul: Özgür Yayınları, 1987). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

25. Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, dokuzuncu baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

anlatılan kızlar figüran tipler olarak yer alırlar. Ayrıca 1920'li yıllarda İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar'ın 1955 yılında da İstanbul'da bulunduğunu bir Beyaz Rus garson aracılığıyla görmüş oluruz. Bu Beyaz Rus kadın, bir tazıyı andırır; aynı zamanda sıska ve cılızdır (s.287 ve s.465).

Attila İlhan 1973 yılında *Aynanın İçindekiler* roman dizisinin ilk kitabı olarak yayımlanan *Bıçağın Ucu* romanında ilk defa Beyaz Rus kahramanlara ayrıntılı olarak değinir.²⁶ Romandaki olaylar 1960 yılının ilk beş ayı içinde geçmektedir. Roman, 27 Mayıs İhtilâli'ni hazırlayan sosyal ve siyasî sebepler üzerinde durmaktadır. Romanın kahramanları Halim ve Suat isimli karı-kocadır. İkisi de toplumdan uzak, devrimci özelliklerini kaybetmiş, psikolojik ve cinsel sorunlarıyla uğraşan kişilerdir. Romanda sözü edilen en önemli Rus karakter Suat'ın çocukluk yıllarını geri dönüşlerle hatırlarken karşımıza çıkan Nadejda Nikolayevna'dır. Nadejda, Beyaz Ruslar'dandır ve Suat'a Fransızca öğretmek için tutulmuş bir mürebbiyedir. Düğme gibi ufacık ağzı, yukarı kalkık ufacık burnu, badem gözleri ve samur kaşları olan sarışın bir kızdır. Yıllar sonra Suat, Nadejda'yı Rus romanlarından tanıdığı kahramanlarla birleştirerek hatırlar. Suat'ın zihnindeki Nadejda imajının oluşumunda edebî eserlerin büyük rolü vardır. Dostoyevski'nin, Tolstoy'un ve Turgenyev'in romanlarından yola çıkarak Suat'ın zihninde şöyle bir Rusya imajı oluşmuştur: "Kutsal Rusya: hiç kalkmayacakmış gibi, stepleri ve ormanları kaplamış, süt mavî kar örtüsü. Uzaktan, troykaların iç titreten çingirakları. Kiliseler, kiliseler, kiliseler! Yağlı ve kömür sakallı Ortodoks babaları, kutsal resimlerin önüne çökmüş, kavga eder gibi iri iri dua ediyor. Bir mahzen, mahzende bir meyhane, meyhanede döke saça votka içerek tartışan üniversite öğrencileri: hepsi yoksul, yarısı üniformalı, yarısı veremli. Ioraslav yöresindeki yazlık konağında nazlı bir prenses, yalnızlıktan ve can sıkıntısından eriyip tükeniyor. Fransızcadan başka dil konuşmayan Avrupa görmüş derebeyleri, elde kırbaç, yoksulluğun karanlık mağarasındaki simsiyah müjikleri dövüyor. İlkbahar. Volga'nın buzları çözüldü çözülecek" (s.290). Attila İlhan, kaynağını Rus klasiklerinden alan bu Rusya imajını devrimci Suat'ın zihnine bile komünizmin unsurlarıyla değil de Rus romanlarındaki şekliyle yansıtmıştır. Bunda Nadejda'nın Beyaz Rus olmasının payı büyüktür.

Nadejda, geçmişini her seferinde farklı anlatır. Babası Evgenyi Fedoroviç Nikolayev devrimden kaçarlarken yolda ölmüştür. Nadejda annesiyle kaçmayı başarmış ve Odessa'dan İstanbul'a gelmişlerdir. Bu acı olay onda bir travmaya sebep olmuştur ve bu yüzden her defasında geçmişiyile ilgili farklı şeyler anlatır. Babasının kimliğini bazen al-

26. Attila İlhan. *Bıçağın Ucu*, birinci baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

bay, bazen bir taşa derebeyi, bazen prens, bazen de politikacı olarak açıklar. Ancak değişmeyen tek gerçek babasının Çariçin’de feci şekilde ölmesidir. Romanoflara son nefesine kadar bağlı kalan babasının cesedini bırakıp Odessa’ya kaçmaları onu çok etkilemiştir. Galata rıhtımına tıpkı Rusya’daki gibi karlı bir havada ulaşırlar. Kutsal Rusya babasıyla birlikte ölmüştür. Nadejda da ölmek istemektedir. Ona göre dünya deli, insanlar hain ve acımasızdır.

Nadejda, saf gülümsemesi olan temiz bir kızdır. Çevresini kolayca etki altına almaktadır. Cana yakın olduğu için herkes onu sever. “Konuşunca hiç yoktan bir hayal dünyası kurar, hayal kurmasa yaşayamaz ya, karşısındaki her şeye söz geçirebilen büyücü etkinliğine ne demeli,” (s.292) sözleriyle tasvir edilir. Ev halkı Nadejda’nın dikkatsizliğini, ‘şahane tembelliğini,’ çocukça cilvelerini, Türkçeyi hâlâ düzgün konuşamayışının onun sevimliliği ve etkileyiciliği yüzünden görmezden gelmektedir. Anlatıcı yazar Nadejda’nın sıcaklığını, canlılığını ve herkese kendini verişini şöyle açıklar: “Başkasının yakınlığını, besbelli, aralıksız yalnızlığından kurtulmak için arıyor. Bulamayınca kösülüvermesi, boşta kalan yakınlaşma çalışmalarının, onu enikonu zehirlemesi bundan! Yakınlıklar sözde kaldı mı rahat etmiyor, ille somutlaşacak, tutulabilir gerçeklikler kazanacak: bu yüzden hemen ellerini uzatır, ellerini olmazsa dudaklarını! Sokulganlığı, okşamaktan hoşlanışı, bundan” (s.293). Bu özelliklerinden dolayı Suat, babası Haluk Bey, annesi Hayrun ve hizmetçiler Nadejda’yı çok sevmektedir.

Nadejda Suat’a Fransızca öğretir. Suat’a piyanoda Debussy’den parçalar çalar. Ergenlik çağındaki Suat’ı en çok onun dostluğu memnun etmektedir. Özellikle açık saçık konulardan konuşurlar. Nadejda’nın bu tutumları onun yalıda mürebbiye olarak sürekli kalmasını sağlar. Çam ağaçlarına bakan odasına ‘güvercin yuvası’ ismini verir. Odasını kısa sürede değiştirir. Duvarlara Meryem Ana ikonu asar, Kiev bıçakları, kaftanlar ve bir balalaykayla odasını süsler. Nadejda lezbiyen eğilimleri olan bir kadındır. Suat’ın annesi Hayrun’la böyle bir ilişkiye başlamadan önce Suat’ı koynuna alıp yatması bu özelliğinin ilk işareti olarak görülebilir.

Suat’ın annesi Hayrun’da önce şekil değişiklikleri meydana gelir. Saçını kısaltır, pantolon giymeye ve sigara içmeye başlar. Kabadayı tavırları takınır. Hatta bir keresinde Nadejda’yı döver. Nadejda bu olaya tepki göstermez. Yalnızca “okşanma dileyen bir kediden farksız öyle nazlı ve kahpe, Hayrun’a sokuldu, yumuşak yumuşak süründü” (s.302). Bu günlerde Suat yatılı okula gitmiş, babası ise hastalanmış, ölümü beklemektedir. Yavaş yavaş evde Haluk Bey’in yerini Hayrun, Hayrun’un yerini ise Nadejda alır. Haluk Bey dindar biridir. Haluk Bey’in arkadaşı Topal Vicdanî Baba isimli bir Bektaşî şeyhi sık sık Haluk Bey’in hastalığında yalığa gelmektedir. Nadejda’yı Müslüman yapar

ve ona Ayişe Nijla ismini verir. Ancak romanda Nadejda'nın bu konudaki fikri belirtilmemiştir. Şeyhin etrafını düzeltme isteğinden kaynaklanan bir etkinliktir.

Suat'ın ruhsal hayatını alt üst eden ve annesini reddetmesine sebep olan olay, annesiyle Nadejda'yı sevişirken yakalaması olmuştur. Bu yüzden Nadejda romanın önemli kahramanlarından biridir. Bu olay sonucunda Suat annesinden uzaklaşır ve devrimci olur. Suat annesinden ve Beyaz Rus kadınlardan nefret etmektedir. Suat'ın komünist olmasında Beyaz Rus Nadejda'ya duyduğu tepkinin etkisi üzerinde durulmamıştır. Ancak Beyaz Rus tarafından yetiştirilen Suat'ın komünist olması dikkate değerdir. Suat, evliliğinin ilerleyen yıllarında tıpkı annesi gibi kadınlara ilgi duymaya başlar ve erkek davranışları sergiler. “Suat'ın cinsel yönden kaymasına neden olan unsur, romanda açıkça söylenmese de, Nadejda'dır. Çocukken ve ilk gençlik çağında iken Suat, fırtınalı gecelerde Nadejda'nın yanına gelmekte ve onunla yatmaktadır. Nadejda'nın bir sevici olması ve onu bu yönde kışkırtması, Suat'ın cinsel sağlığını olumsuz yönde etkiler.”²⁷ Nadejda hakkında bu romanda daha fazla bilgi verilmemiştir. Romanda Nadejda dışında somut bir Rus karakter yoktur. Romanın bir yerinde Yüksekaldırım'ın kalabalığından bahsedilirken bu kalabalığın içinde Amerika'ya gitmekle Türkiye'ye yerleşmek arasında hâlâ karar verememiş Beyaz Ruslar'ın olduğundan söz edilir (s.36).

Attila İlhan *Sırtlan Payı* romanında hem Nadejda'nın ilerleyen yıllardaki durumuyla ilgili bilgiler vermiş, hem de yeni Beyaz Rus karakterler yaratmıştır. İlk baskısı 1974 yılında yapılan bu roman *Aynanın İçindekiler* dizisinin ikinci romanıdır.²⁸ *Sırtlan Payı* romanında aktüel zaman 1960'ın yaz aylarına denk gelmektedir. Romanın ana kahramanı Miralay Ferit'in hastalığı, ailesiyle ilişkileri ve 27 Mayıs sonrası gelişmeler bu zaman diliminde üzerinde durulan olaylardır. Romanda Miralay Ferit aracılığıyla 1919 yılına da dönülür. Miralay Ferit, gençliğinde ülkenin kurtuluşu için çeşitli cephelerde savaşmış ve Milli Mücadele'ye de katılmış bir askerdir. Onun hatıraları aracılığıyla Mütareke günlerinin İstanbul'u okura aktarılır.

Romanda Beyaz Ruslar Miralay Ferit'in işgal altındaki İstanbul'daki hayatının anlatıldığı bölümlerde gündeme gelir. Bunlar 1917 Devrimi'nden kaçmış Beyaz Ruslar'dır. Beyaz Ruslar Kont İgnatıyef ve karısı Ekaterina İgnatıyeva aracılığıyla somutlaştırılırlar. Kont İgnatıyef ve karısı Miralay Ferit'in Asmalımescit'te kaldığı otelden komşularıdır. Otelde değişik ülkelerden pek çok kişi kalmaktadır. Kont İgnatıyef sarkık tatar bıyıkları

27. Tülin Arseven, Attila İlhan'ın Romancılığı (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.403.

28. Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, birinci baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

ve omuzdan düğmeli yosun yeşili ipekli kaftanıyla masadan masaya dolaşıp gördüğü herkese karısını görüp görmediklerini sormaktadır (s.92). Kont asık suratlı, son derece yakışıklı ve ürkütücüdür (s.320). Doktor Ferit Kont'un karısını aramasına ve odalarında yaptıkları kavgalara sık sık şahit olur. Bu davranışların nedeni yaşlı Kont İgnatiyaf'in genç ve hoppa karısını kıskanmasıdır. Ekaterina İgnatiyava ise kocasının kıskançlık krizlerine hiç aldırılmaz, onu çileden çıkarmak için elinden gelen herşeyi yapmaktadır. Kocasının önünde erkeklerle samimi konuşmaları ve ortadan kaybolmaları kocasının kıskançlığına yol açar. Anlatıcı yazara göre, Ekaterina gözleri hâreli, beyaz tenli, "gücünün çok üstünde bir kadere itirazsız boyun eğişini belirten, yüzünde kendini bırakmışlık hâli" (s.116) bulunan, soylu eğitimi görmüş, ancak sorumsuz bir kadındır. Miralay Ferit Ekaterina İgnatiyeva'yı bir gün Petrograd Pastanesi'nde üç İtalyan askerini dişlerinin arasında karanfil, gözlerine süze süze "efsunlarken" görür (s.306). Doktor Ferit oradan ayrıldıktan sonra Kont'a rastlar. Kont önce bozuk Fransızcası ve daha da bozuk Türkçesiyle Miralay Ferit'e karısını görüp görmediğini sorar. Bir ara Petrograd'da gördüğü sahneyi anlatmaya niyet etse de içki ve kıskançlıktan gözü dönmüş bu Rus'a gördüklerini söylemez. Binbaşı Ferit de bu Beyaz Rus kadından hoşlanmaktadır. Hatta Petrograd'da gördüğü hâliyle Ekaterina ve onu arayan kocası rüyasına girer. Uyandığında kendini "Yahu ne kadın, ne kadın!" (s.333) sözlerini mırıldanırken bulur. Bu kıskançlık krizlerinin birinde Kont İgnatiyef karısını Nagent tabancasıyla vurarak öldürür. Ekaterina İgnatiyeva önce gözlerini hüznle havaya diker daha sonra basamaklardan yuvarlanarak Miralay Ferit'in önüne düşer.

Ruslar'ın açtığı Petrograd Pastanesi de Kont ve karısının hikâyesine tanıklık eden Miralay Ferit'in gözünden anlatılır. Burada artık geçmeyen Romanof rublelerini sayan arşidükler, etrafına erkekleri toplamış inanılmaz ihtilâl serüvenlerini anlatan, zıvanalı Rus sigaraları içen, iri kalçalı, beyaz-sarışın kadınlar bulunmaktadır. Romanda Beyaz Ruslar'ın İstanbul'a eroini getirdiği üzerinde de kısaca durulmuştur. Miralay Ferit Gülistan Satvet'in eroin bağımlısı olduğunu öğrenince şaşırır. Okumuş ve alafranga bir kadın olan Gülistan Satvet'in eroine nasıl alışmış olabileceği üzerine düşünür. Eroini İstanbul'a Beyaz Ruslar getirmiştir ve en fazla iki yıllık bir geçmişi vardır. Gülistan Satvet'in bu kısa sürede eroine alışması onu merakta bırakır. Oysa Gülistan Satvet eroine Beyaz Ruslar'dan değil Fransa'da kaldığı yıllarda tanıştığı bir matmazelden alışmıştır. İstanbul'da Beyaz Ruslar'la yakın olmasının sebebi onlardan eroin almaktır. Özellikle 'Prens Aleksî' olduğu söylenen kazık boylu, sıska sakallı bir Beyaz Rus'tan eroin almaktadır.²⁹ Son günlerde kendine borcu olduğu için Gülistan Satvet'e eroin vermemiş-

29. Prens Aleksî *Dersaadet'te Sabah Ezanları* romanında karşımıza çıkan ve kendini Prens Dimitri Bragin ismiyle tanıtan Pavel Aleksandroviç Makarof'tur.

tir. Gülistan Satvet de Madam Mizrahi'ye eroin almak için yaklaşır. Gülistan Satvet'in eroin düşkünlüğü ve parasızlığı, onun Miralay Ferit tarafından 'harekât-ı milliye' için kullanılması sonucunu da doğurmuştur. Gülistan Satvet'in Madam Mizrahi aracılığıyla işgal kuvvetleriyle içli dışlı olması çeşitli bilgilerin Miralay Ferit tarafından öğrenilmesi anlamına gelmektedir.

Romanda Ruslar'a aktüel zamanda da yer verilmiştir. *Bıçağın Ucu* romanında anlatılan Nadejda ve Miralay Ferit'in kızkardeşi Hayrun arasındaki ilişkinin ilerleyen aşamaları kısaca anlatılır. Miralay Ferit Hayrun'un satın aldığı bir yalıtı beraber yaşadığı Rus kadının üstüne yapacağını duyunca çok sinirlenir. Nadejda için "yılan karı," "Moskof kaltağı" sözlerini kullanır (s.173). Hasta olmasına rağmen Hayrun'un yalıtı Suat'a vermesi için çaba gösterir. Miralay Ferit'e göre, Hayrun'un hayatını Nadejda mahvetmiştir. Hayrun ise ağabeyinin hakaret ettiği kadının kırk yıldır kendi kahrını çektiğini söyler. Miralay Ferit'in Hayrun'u Nadejda'yla olan ilişkisi yüzünden suçlaması da Hayrun tarafından garip karşılanır. Ona göre, ilişkilerine bir suç gibi bakılmamalıdır. Orta Çağ'dan kalma fikirlerle aralarındaki ilişkinin eleştirilmesi yanlıştır. Miralay Ferit ise Nadejda'yla ilişkisini öğrendiğinde kızkardeşini öldürmeye teşebbüs etmesini hatırlar. Romanda Hayrun'daki erkeksi değişimlerin Nadejda'nın gelişiyile başladığı belirtilir. Nadejda gelmeden önce Hayrun normal bir kadındır.

Hayrun yalıtı kızının üstüne yapmaya karar verir. Suat ise Nadejda ile karşılaşmak istemediğinden yalıtı gitmek istemez. Oysa Nadejda üç gündür ortada yoktur. Suat annesinin bitkin hâlini Nadejda'nın kaçışına bağlar. Elinin değdiği heryeri güzelleştiren Nadejda, Hayrun'un uğruna ailesini terk ettiği Nadejda ortalarda yoktur. Hayrun, ağabeyinin hastalığı ve işler yüzünden yalıtı fazla gelemediğini, Nadejda'nın da ilgisizlikten şikâyet ettiğini belirtip bu kaçışa sebepler arar.

Aynanın İçindekiler dizisinin dördüncü romanı olan *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nin ilk baskısı 1981 yılında yapılmıştır.³⁰ Romanda 1919 yılı ve geri dönüşlerle 1908-1909 yılları anlatılmıştır. Romanda mekânlar İstanbul ve Selânik'tir. Balkanlar'daki siyasî karışıklıklar, 31 Mart Ayaklanması, İkinci Meşrutiyet, Osmanlı'daki ilk sosyalist hareketler, İzmir'in işgali ve Millî Mücadele'nin başlaması gibi konular ele alınmıştır. Roman kahramanları Abdi Bey, karısı Neveser, Ahmet Ziya, Doktor Melek, Münif Sabri, Gülistan Satvet ve Yahudi Mizrahi ailesidir. Bunların ortak özelliği Selânik kökenli olmalarıdır.

30. Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, birinci baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1981). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

Romanda Ruslar çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bunları Milli Mücadele yıllarında işgal güçlerine karşı gerçekleşen Türk-Rus yakınlaşması, Çarlık yanlısı Beyaz Ruslar'ın İstanbul'daki faaliyetleri ve Çarlık Rusya-Osmanlı ilişkileri olarak sınıflandırabiliriz. Bu siyasî olayların çoğunda kilit rol oynayan kahraman ise Bolşevik İhtilâli sonrası İstanbul'a kaçan Prens Dmitri Aleksiyeviç Bragin'dir. Bu Beyaz Rus *Sırtlan Payı* romanında da Gülistan Satvet'in sevgilisi olarak ismi geçen Prens Aleksî'dir. İstanbul'un gece hayatında bir çar gibi yaşamaktadır. Kendini Romanoflar'ın uzaktan akrabası olarak tanıtır. Miralay rütbesiyle bir Kazak alayını komuta ettiğini, gerçek bir "barin" olduğunu ve Kızıllar'a karşı Tannenberg'de savaştığını belirtir. Boyundan ilikli, beli kuşaklı, cam yeşili müjrik kaftanı, kalın müjrik çizmeleriyle İstanbul'da dolaşır. Saçları dağınıktır ve ipek yumuşağı sakalı vardır. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Prens Bragin'in en çok dikkati çeken özelliği bol para harcamasıdır. İçki, kumar ve eğlence âlemlerinde vakit geçirir. Otomobil ve cins atlar iki büyük tutkusudur. Hatta Rusya'da bıraktığı İngiliz atlarını hatırladıkça gözyaşı döker. Yine de Kızıllar'a bırakmaya gönlünün razı olmadığı iki üç atıyla Bugatti marka otomobilini bir gemi kiralayıp İstanbul'a getirmiştir. Aşçısını, seyisini ve uşaklarını da yanına almıştır. Savaş çıkmadan önce yaşadığı Avrupa'ya gitme planı vardır. Prens Bragin bu özellikleriyle diğer romanlarda karşımıza çıkan ve sefaletle mücadele eden Beyaz Ruslar'dan oldukça farklı biridir.

Prens Bragin'in roman kahramanlarından Yahudi Mizrahi ailesiyle yakın ilişkileri vardır. Rosa Mizrahi ve kızı Raşel İstanbul'daki işgal kuvvetlerine yakınlıklarıyla ve düzenledikleri partilerle dikkat çekerler. Abdi Bey de İttihatçılar'ın takibe uğradığı günlerde çareyi Mizrahilere sığınmakta bulur. Abdi Bey'in Selânik'ten beri Rosa Mizrahi'yle gizli bir ilişkisi vardır ve daha sonra da Raşel'le bir ilişki kurar. Abdi Bey Prens Bragin'le Mizrahiler'in yalısındaki kumar partilerinde tanışır. Bragin kendini, "adam akıllı sarhoş ve zengin; para saçan, ... memleketini bolşevik haydutlarına kaptırmış, çarı kurşuna dizilmiş, sürgünde ve yüreği kanayan biri," (s.40) olarak tanıtır. Elinde votka şişesiyle dolaşmaktadır. Prens Bragin gazetelerden Rusya haberlerini okuyup düşüncelere dalar. Amiral Kolçak'a büyük ümitler bağlamıştır. Onun Sibiryâ içlerinden Tomsk'a kadar Kızıllar karşısında gösterdiği başarılar Baragin'i ümitlendirmiştir. Ancak Beyazlar'ın Volga kıyılarında Kızıllar'a yenildiği haberini okuyunca üzüdür. Yine de Kırım'daki General Denikin'in direnişinden başarı beklemektedir. Wrangel'in Denikin'e katılması ve İtilaf Devletleri'nin silâh yardımı yapması gerçekleşirse başarı gelecektir. Abdi Bey'e eli kolu bağlı İstanbul'da oturmanın zoruna gittiğini söyler. Rusya'ya dönmek için İngilizler'e müracaat ettiğini ve Kızıllar'a karşı savaşmanın en büyük arzusu olduğunu belirtir. Prens Bragin Mukaddes Rusya'nın ve Avrupa'daki diğer impa-

ratorlukların sona erdiğini, Osmanlı'nın da aynı sonu paylaşacağını savunur. Sultan'ın İngiltere'den himaye talep etmesini haklı bulmaktadır. Aksi halde Osmanlı'nın da "Bolşevik haydutlarının tasallutundan" kurtulamayacağını belirtir. Prensın zaten Mizrahilerin yalısına sık gelme sebebi de İngilizler'e yakın olup Rusya'daki çar yanlılarına yardım sağlamaktır. Etrafındakilere Rusya'daki gösterişli av partilerini anlatır, Romanoflar'ı tehdit eden tehlikenin bu kadar büyük olabileceğini tahmin edemediklerini söyler ve gafil olduklarını itiraf eder.

Prens Bragin'in Gülistan Satvet'le ilişkisi vardır. Gülistan Satvet babasının Dışişleri'ndeki görevi dolayısıyla Fransa'da yetişmiş, Batılı yaşamı benimsemiş, eroinman biridir. Abdi Bey'le de Fransa'dan tanışmaktadır. Abdi Bey onun Prens Bragin denen 'Moskof Ayısı'nda ne bulduğunu anlayamaz ve onu Prens'ten kıskanır. Anlatıcı yazara göre, Prens Bragin'e bu sıfatı yakıştırmak haksızlıktır. O, Asyalı inceliğiyle Batılı görgüyü birarada bulunduran biridir. Cömertliği Rus soyluluğunu, salon adabına uyması ve nezaketi ise Avrupalı yanını göstermektedir (s.46). Gülistan Satvet çektiği maddî sıkıntılar sebebiyle Prens'e yakın davranmakta ve ondan eroin temin etmektedir.

Romanda Prens Dimitri Aleksiyeviç Bragin'in gerçek kimliğiyle ilgili bilgileri Milli Mücadele taraftarı ve İstanbul'da istihbarat işleri gören Münif Sabri vermektedir. Petrograd Pastanesi'nde Abdi Bey'in eşi Neveser etrafına kadınları toplamış iltifat eden bir Rus görür. Münif Sabri bu Rus'un Prens Bragin olduğunu söyler ve onunla ilgili şu bilgileri verir: "El altından Denikin ordularına asker kaydeder, İngilizler'le hâl-i münasebettedir, bir de cemiyet tesis etmişti galiba, muhacir Ruslar'ı, Beyaz Ordu'nun istirdat eylediği yerlere iade maksadını mâtuf. ... Etrafındaki kadınların kısm-ı âzamı eroin müptelası: eroini ondan temin eder, mukabilinde arzularına râm olurlar: fuhuşsa fuhuş, istihbaratsa istihbarat! Gecesi iki yüz liraya kontes kiralyor diye duyduk" (s.304). Bu sözler Beyaz Ruslar'ın İstanbul'da ne kadar çaresiz olduklarını gösterir.

Münif Sabri'nin Prens Bragin ve İngilizler aleyhindeki çalışmalarına Rusya'dan gelen Azeri asıllı sosyalist Resul Hocayef yardım eder. Miralay İlyaçef'in önderliğinde İstanbul'a gelen bir heyet Bolşevikler'le Teşkilat-ı Mahsusa arasında bağlantı kurmaktadır. Amaçları İngiliz ve Beyaz Ruslar aleyhinde faaliyetler yapmaktır. İngiliz istihbarat servisinden Kenneth Morley'le Prens Bragin'in, Mizrahi Yalısı'nda gizli gizli buluşmalarını tespit ederler. İstanbul'da kurulan Mülteciler Cemiyeti'nin amaçlarının belirlenmesi, Beyaz Ukrayna Hükümeti'ne ve Denikin'e yardım gönderilmesi planlarının bu yalıda yapıldığını ortaya çıkarırlar. Rusya'daki savaş İstanbul'da merakla takip edilmektedir. Münif Sabri, İngilizler'in İstanbul'daki mültecilerden asker bulmaya kalktığını söyler. İngilizler'in Bolşevikler'e karşı Osmanlı kuvvetini kullanma karşılığında Saray'a barış

şartlarını hafifletmeyi teklif ettiğini belirtir. Ancak bu teklifi sarayın reddettiğini ekler (s.299).

Prens Bragin'in etrafında gelişen olayların en önemlisi 1920 yılının yılbaşı gecesinde yaşanır. Prens Dimitri Bragin yılbaşı balosuna katılamayacaktır ve bu durum Rosa Mizrahi'yi üzer. Prens'in baloya katılmama sebebi Rusya'da Beyazlar aleyhine gelişen olaylardır. Kızıl Ordu'nun büyük bir taarruza geçip Beyaz Ruslar'ı yenilgiye uğratması onda hayal kırıklığı yaratmıştır. Oysa birkaç hafta öncesine kadar Beyazlar'ın başarıları karşısında İstanbul'daki Ruslar'dan Noel Yortusu'nu Kutsal Rusya'da geçirmeye hazırlananlar bile vardır. Kızıl Ordu'nun katliamından kaçabilenler Odessa'ya sığınmış, çok yüksek fiyatlardan satılan biletlerden elde edebilenler gemiyle İstanbul'a kaçmıştır. Prens Bragin çoğu soylu olan mültecileri yalısında barındırdığından onları bırakıp Mizrahilerin balosuna katılamamıştır. Prens kendini iyice bırakmış, sakalı kir pas içinde, ağlayacak durumdadır. Prens'in baloya gelmesini isteyen Rosa Mizrahi, İngiliz istihbaratından Morley'in de baloda bulunduğunu haber verip onun geç de olsa baloya katılmasını sağlar. Prens de bunu bir fırsat bilir, çünkü haftalardır Morley'le görüşmemektedir. İngilizler Beyaz Ruslar'la açıktan açığa ilişkiye girmemektedir. O yüzden her seferinde görüşmek için Mizrahilerin yalısını kullanırlar. Rosa Mizrahi'nin bu buluşmalarda aracılık yapmasının en önemli sebebi ise Prens'in ona eroin bulmasıdır. Prens Bragin gelince sofraya havyar, füme balık, jambon ve peynir eklenerek sofraya Rus alışkanlıklarına göre düzenlenir. Ancak her zaman ön planda olmayı seven neşeli Prens'in yerine bu akşam durgun ve gözlerden kaçan biri vardır. Rus olduğunu belli eden giysileri çıkarıp bir Avrupalı gibi giyinmiş, her zaman dağınık olan saçlarını taramıştır. Neşesiz hâli ve sürekli zıvanalı Rus sigarası içmesiyle dikkat çeker. Bir ara Abdi Bey Morley'le onu bir köşede gizli gizli konuşurken görür ve ne konuştuklarını merak eder. Daha sonra toplantıdan ayrılan Kenneth Morley pusuya düşerek öldürülür.

Morley'i öldüren Münif Sabri'dir. Resul Hocayef'le birlikte hareket eden Münif Sabri hem Milli Mücadele'nin, hem de Sovyet Rusya'nın aleyhindeki çalışmaları engellemek için bu eyleme girişmiştir. Hocayef ve Münif Sabri Bolşevikler'e ve Kuva-yı Milliye'ye karşı, ortaklaşa hareketleri gözleyip rapor etmişlerdir. Prens Dimitri Bragin'in gerçek kimliği de Resul Hocayef'in çalışmaları sonunda ortaya çıkmıştır: Çarlık İstihbaratı'nda Mirliva ve İngilizler nezdinde irtibat zabiti olan Pavel Aleksandroviç Makarof (s.374). Morley'in öldürülüşünden birkaç gün sonra da Münif Sabri öldürülür. Romanda Prens Bragin'e (Makarof) ne olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Prens Bragin dışında romanda somut Beyaz Rus kahraman yoktur. Ancak, Müta-reke günlerinin kalabalığı içinde dekoratif rol oynayan Beyaz Ruslar bulunur. Bunlar

gerdanları uçsuz bucaksız, ipekli tuvaletli, gözleri camgöbeği şahane kadınlar (s.269), Tepebaşı'nda rastlanan ve İstanbul'un sefaletini artıran votka, kokain ve yurtsuzluktan sarhoş soylu Beyaz Ruslar (s.275), bir Rus pastanesinde semaver sesi eşliğinde ruj süren ve Rusça şarkı söyleyen papatya sarışını bir Rus dilberi, davetlerde görülen Beyaz Rus yosmalardır (s.347). Ruslar'a ait mekânlardan Petrograd Pastanesi romanda buluşmaların gerçekleştiği önemli bir yerdir. Neveser, Ahmet Ziya, Münif Sabri ve Doktor Melek sık sık buraya giderler. Neveser bir gün Mulatier isimli pastaneye gidince burayı Petrograd'la karşılaştırır. Mulatier'in ciddiliği ve daha çok Fransızca konuşulmasıyla Neveser'e daha güzel bir yer olarak görünür. Burada Ruslar'ın paldır küldür neşesi ve mahzun derbederliği yoktur.

Ruslar'la ilgili pek çok konunun ele alındığı *O Karanlıkta Biz* romanının ilk baskısı 1988 yılında yapılmıştır.³¹ *Aynanın İçindekiler* serisinin beşinci kitabıdır. Roman İkinci Dünya Savaşı yıllarının İstanbulunu anlatmaktadır. Ahmet Ziya'nın Beyaz Rus sevgilisi Yelizaveta İvanovna en önemli Rus roman kişisidir. Ahmet Ziya onunla 1935 yılında İstanbul'da tanışır. Yelizaveta İvanovna'yı Markiz Pastanesi'nin önünde gören Ahmet Ziya onun güzelliğinden hemen etkilenir. İvanovna, ela gözleri daima uyuklu, etine dolgun siyah zibeline kürk giymiş bir Rus soylusudur. Anlatıcı yazar onun diğer özelliklerini şu şekilde anlatır: "Bilekleri kuğu boynu tırnakları kızıl ellerinden, yaldızlı cıgara ek-sik olmaz; vodkayla ülfeti eski, şampanyaya fevkalâde mültefit; Rusça'dan başka üç dil konuşur; inanılmaz mücevherlerini satarak, Bekâr Sokağı'ndaki görkemli dairesinde yaşıyor" (s.147). İvanovna, Ahmet Ziya'nın yakışıklılığından çok etkilenir, onun Yeygeniy Oneygin'i andırması ve Rusça bilmesi hoşuna gider. Daha ilk geceden Rusça dertleşebileceği Ahmet Ziya'yı evine davet eder, bir müddet beraber yaşarlar. Yelizaveta İvanovna kokain düşkünüdür. Kokaini de ona bir başka Beyaz Rus garson Galina Aleksandrovna temin etmektedir. Ahmet Ziya İvanovna ile yaşadığı günlerde pek çok Beyaz Rus'la tanışmıştır. Bunları İkinci Dünya Savaşı yıllarında hatırlar. Almanlar İstanbul'daki Beyaz Ruslar'ı ülkelerine karşı kullanmak istemektedir. Kurbanzade, Dr. Lewerkühn isimli bir Alman'ın İstanbul'daki 'Beyaz Rus döküntüleri'yle bağlantı kurmaya çalıştığını belirtir. Bu Beyaz Ruslar, "Tarabya'da, Tokatlıyan'ın en lüks dairelerinde, sivri tırnak uçlarından kan damlayan, vodka sarışını, güngörmüş kontesler; Suvarof, Kutuzof ve bilumum Çarlık nişanlarıyla mahmul, sakalları darmadağın, pos bıyıkları nikotin sarısı, Kolçak veya Denikin ordusu generalleri; Cihangir'deki, Tophane'ye sarkan gece sokaklarında, perdeleri inik siyah Mercedes-Benz arabaların içerdiği, eroin düşkünü, iç lahana be-

31. Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, birinci baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

yazı, tombul ‘barina’lar,” (s.288) olarak tasvir edilir. Bu Ruslar’dan Ahmet Ziya’nın en iyi tanıdığı fotoğraf makineleri tamiratı yapan, bir ayağı takma Miralay İgor Voslensky’dir. Aynalıçeşme’de kadın terziliği yapan, ama aslında randevucu olan prenses Tatyana ve onun gibi Beyaz Ruslar, Rusya’daki Beyaz muhalefetle irtibatı kesmemişlerdir. Ahmet Ziya, Almanların Beyaz Ruslar’la yakınlaşmasını bizzat Miralay İgor Voslensky’den öğrenir. Miralayın yürekler acısı sefaletinden kurtulup odasına çeki düzen vermesi Ahmet Ziya’nın gözünde Nazi desteğinin açık bir göstergesidir. 1938 yılında en büyük arzusunu gerçekleştirip Fransa’ya giden Yelizaveta İvanovna hakkındaki bilgileri de bu eski Beyaz Rus dostlarından alır. İvanovna, Monte Carlo’da Abdülmecid’in torunu Osmanlı prenslerinden biriyle yaşamını sürdürmektedir. Romanda İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanlar’la ilişkileri olan Beyaz Ruslar’a eleştirel bir gözle bakılmıştır.

Beyaz Ruslar’la ilgili olarak romanda yer alan bir unsur da onların İstanbul’da işlettikleri lokantalarla ilgilidir. Petrograd ve Rejans ismi geçen mekânlar arasındadır. Buraları gündüz sarhoşları, yaşlı ve kokain düşkün kadınlar, ressam mekân edinmiştir. Güzel ve sarışın beyaz Rus garson kızlar boruş, kiyefskiy, havyar ve vodka servisi yapmaktadır (s.106 ve s.312).

Romanda anlatılan bir diğer beyaz Rus Nadya da Ahmet Ziya’nın sevgilisi olmuştur. 1938 yılında, Ahmet Ziya iş için gittiği Almanya dönüşü Nadya ile bir plajda tanışır. Bilindiği gibi, plaj modasını İstanbul’da Beyaz Ruslar yaygınlaştırmıştır. Cam kırığı gözleri olan, esmer tenli bir kızdır. Nadya’nın annesi Rum, babası Beyaz Rus’tur. Tepebaşı’ndaki revüde balerin olarak çalışmaktadır. Ahmet Ziya’yı “cinselliği bir girdap” olan Nadya ile beraberken ne yaklaşan savaşı ne de süren Donanma Davası’nı düşünür (s.87).

Attila İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* roman dizisi içinde yazdığı son romanı ilk baskısı 2002 yılında yapılan *Allahın Süngüleri “Reis Paşa”*’dır.³² *Allahın Süngüleri “Reis Paşa”* romanında yer alan Rus karakter *Aynanın İçindekiler* roman serisinin diğer romanlarında karşımıza çıkan Prens Bragin’dir. *Dersaadette Sabah Ezanları*’nda anlatılan özellikleriyle karşımıza çıkar. Prens Bragin Bolşevikler aleyhinde faaliyetlerde bulunmakta, İstanbul’da lüks içinde yaşamakta, eroin ve kadın ticaretiyle uğraşmaktadır. *Allahın Süngüleri “Reis Paşa”* romanında Doktor Melek’in Prens Bragin’le yaklaşması anlatılmıştır. Ahmet Ziya sosyalist çevrelerde Rosa Luxemburg tavırlarıyla ve radikal görüşleriyle tanınan karısının bu Beyaz Rus’la ilişkisine bir anlam veremez. Karısının bunu Rusça öğrenmek maksadıyla yaptığını söylemesi de Ahmet Ziya’nın eroin pazarlayan ve hovardalara kadın kiralayan Prens karşısındaki düşüncelerini yumuşatmaz. Ahmet

32. Attila İlhan, *Allahın Süngüleri “Reis Paşa,”* onuncu baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

Ziya'nın gözünde Prens Bragin pis sakalı boynundan bulaşık suyu gibi akan, sıska ama cömertliği kimseye bırakmayan biridir (s.179). Ahmet Ziya Süryani olan Doktor Melek'in Prens Bragin'in etkisiyle Hıristiyanlığını hatırlatıp hatırlamadığını sorgular. Doktor Melek zıvanalı Rus sigarası içmekte, ensesi tıraşlı Avrupa saçlarını Rus muhacirleri gibi bir tüle sarmakta, yani 'Rus başı' denilen şekilde bağlamaktadır (s.295). Prens Bragin, Doktor Melek kocasını da alıp sık sık Benli Panayot isimli köçeği izlemeye gitmektedir. Gülistan Satvet ise cömertliğiyle ünlü Pres'in borçları yüzünden kendisine eroin bulmayı bırakmasına sitem eder (s.224).

Romanda Beyaz Ruslar Fikriye Hanım'ın Karadeniz Ereğli'den İnebolu'ya, oradan da Ankara'ya gelişini anlatan gemi yolculuğunda da karşımıza çıkmaktadır. *La Crimée* isimli bu gemi İstanbul'dan kaçan Türkler'i İnebolu'ya, devrimden kaçan Beyaz Rusları da İstanbul'a taşımaktadır. Ayrıca gemi İnebolu'ya giderken gemideki Fikriye Hanım'ın gözüne Bolşevikler de çarpar. Simsiyah Bolşevik sakallı, kızıl yıldız takılmış kalpağı olan bir erkekle, iri göğüslü, aşırı tombul, meşin ceket ve meşin kasketli, sarışın bir kadın vodka ve zıvanalı Rus sigarası içerek sohbet etmektedir. Bunlar Milli Mücadele Türkiye'sindeki insan manzaralarıdır.

Allahın Süngüleri "Reis Paşa" romanının devamı olan *Gazi Paşa* romanının ilk baskısı 2005 yılında yapılmıştır.³³ *Gazi Paşa* romanında Attila İlhan'ın diğer romanlarında bulunan bazı kahramanlar da yerini almıştır. Bunların en önemlisi Ahmet Ziya, Doktor Melek, Prens Bragin ve bu romanda karşımıza çıkan Beyaz Rus Ekaterina Vasileyiç İvanovna'dır. Ahmet Ziya'nın akli Kurtuluş Savaşı'ndaki Türk-Rus ilişkileriyle meşguldür. Mustafa Kemal'in Sovyetler'le birleşmek istediğini, ancak Mustafa Suphi ve Enver Paşa aracılığıyla Rusya'nın müdahalesine karşı olduğunu söyler. Romanın asıl konusuyla paralel bu görüşlerinin dışında, Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da bulunan Beyaz Ruslar'ın durumu da Ahmet Ziya aracılığıyla romanda işlenmiştir. Ahmet Ziya, karısı Doktor Melek'in 'meş'um' bir Beyaz Rus olan Ekaterina Vasileyiç İvanovna'yla olan yakınlığından memnun değildir. Doktor Melek 'Katia' dediği bu Beyaz Rus kadının sık sık geçirdiği sinir krizlerinde onun yanında bulunmakta, eşini ihmal etmektedir. Doktor Melek bu krizlerden birinin sebebinin kadının bir Fransız zabiti ve bir İngiliz diplomatı arasında paylaşılmasından kaynaklanan gerginlik olduğunu söyler.

Ahmet Ziya, Katia'nın asaletine inanmamaktadır. Kadının Bolşevik haydutların Riazan'daki malikânesini işgal ettiğini söylemesi ona inandırıcı gelmemiştir; çünkü, Ahmet Ziya'ya göre "soluğu can havliyle İstanbul'da alan" her Beyaz Rus kendini soylu

33. Attila İlhan, *Gazi Paşa*, beşinci baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

olarak tanıtmakta ve çoğu yalan söylemektedir. Anlatıcı yazar Ahmet Ziya'nın aklından geçenleri şu şekilde aktarırken İvanovna'yı da tasvir eder: "Su içer gibi yalan söylüyorlar; hele uzun kirpikli, hafif yeşil yansımali eflatun gözleri, daima baygın ve buğulu; tanıdığı her erkeğe, öpsün diye elini—daha doğrusu parmak uçlarını—uzatan Katia'ya hiç inanamadı; bunda elbet, Doktor Melek'e onu, artık İstanbul'un 'eskisi' sayılan, ne haltlar karıştırdığı meçhul Prens Bragin'in tanıtmış olması etkili" (s.305). Prens Bragin, Attila İlhan'ın diğer romanlarında olduğu gibi, bu romanında da olumsuz bir kişilik olarak işlenir. Ahmet Ziya, Bragin'in "ağzının çevresinden siyah bir kustumuk gibi sarkan, seyrek siyah sakalıyla" Pera'da kral kesilmesinden rahatsızlık duyar.

Doktor Melek'e göre, Katia asil bir kadındır. Bunda da hayatını Berlin'de geçirmiş olmasının etkisi büyüktür. Katia Almanca ve Fransızca bilmektedir. Ahmet Ziya, karısının bu kadın tarafından efsunlanmış olduğuna inanır. Prens Bragin ve Katia'nın etkisiyle Doktor Melek'te gördüğü değişikliklere üzülür. Doktor Melek, işyerindeki tabelasını Dr.Meleho Afram olarak değiştirmiş, saçlarını kestirmiş, makyaj yapmaya başlamıştır. Yazıhanesini Divanyolu'ndan Şişli'ye taşımak istemektedir; çünkü dostları aracılığıyla müşterileri değişmiştir. Artık Levantenler'e ve Beyaz Ruslar'a hizmet vermektedir. Bu günlerde Türk ordusunun İzmir'i Yunanlılar'dan kurtardığı haberi İstanbul'a gelir ve halk arasında büyük bir sevinç yaratır. Bu olayları Ahmet Ziya Bolşevik arkadaşı Mustafa Eşref ile konuşur. Söz dönüp dolaşır Doktor Melek ve İvanovna'nın dostluğuna gelir. Ahmet Ziya, Beyaz Rus kadına Kontes Katia deyince Mustafa Eşref sinirlenir. Mustafa Eşref'in şu sözleri İvanovna'nın gerçek kimliğini gözler önüne serer: "Ne kontesi yahu" Kadın bildiğin fahişe, Bragin onu yüksek rütbeli ecnebî zâbitana öyle satıyor; sık sık, cebelleşirler, zira karı hem zurefa, yani sevicî; hem de, eroınman, istediğini yapmazsa Bragin eroini keser, kadında elbette buhran, buhran-ı azim; refika-i muhteremeniz işte o zaman imdadına yetişiyor" (s.313). Attila İlhan'ın kötü özellikleriyle anlattığı Beyaz Ruslar'ın Almanya'da komünist ideolojiyi benimsemiş Doktor Melek üzerindeki etkisi dikkat çekicidir. Doktor Melek ne Milli Mücadele'yle ilgilenmekte, ne de Rusya'daki Bolşevik hareketi takip etmektedir. Bir ara Ankara'ya da giden Ahmet Ziya ise İstanbul'un çirkin ortamlarından rahatsızlık duymakta ama pasif bir kişilik sergilemektedir.

MÜNEVVER AYAŞLI VE BEYAZ RUSLAR

Cumhuriyet döneminde Beyaz Ruslar'ı ele alan bir başka romancımız Münevver Ayaşlı'dır. Münevver Ayaşlı'nın ilk baskısı 1968 yılında yapılan *Pertev Bey'in Üç Kızı*

romanı bir nehir roman serisinin ilk kitabıdır.³⁴ Romanda İstanbul'un kibar ailelerinden biriyken savaşlar yüzünden servetinin kaybeden Pertev Bey ve ailesinden yola çıkılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü konu edinilmiştir. Asker olan Pertev Bey kızlarına iyi bir eğitim vermiş, onları yabancı mürebbiyeler aracılığıyla Batılı bir şekilde yetiştirmiştir. Ancak Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarıyla maddî durumu bozulan aile İstanbul'un işgal edildiği günlerde iyice yoksullaşmış ve konaklarını terk ederek küçük bir dairede yaşamaya başlamıştır.

Romanda Beyaz Ruslar ailenin maddî zorluklar içinde yaşadığı günlerde, İstanbul'un sosyal hayatı üzerindeki etkileriyle işlenmiştir. Ailenin büyük kızı Selmin aile bütçesine katkıda bulunmak için bir ticarethanede mütercim-kâtime olarak çalışmaya başlar. 1918-1919 yılının kışında Kadıköy'den Karaköy'e işe gidip-gelirken İstanbul'a yeni gelen Ruslar'ın moda haline getirdiği 'türban' şeklinde başını sarmaktadır. Sırtındaki bej pardösüsü, ara sıra içtiği sigarası ve başındaki türbanıyla Beyaz Rus kadınlara benzer. İstanbul'un erkekleri bu haliyle onu Rus muhaciri sanıp peşine takılmakta, 'haraşo' diyerek laf atmaktadır. Rusçada 'güzel' demek olan 'haraşo' dışında İstanbul erkekleri birkaç Rusça kelime daha öğrenmiştir; ve bu kelimeler aracılığıyla Beyaz Rus kadınlarla yaklaşmak isterler. Anlatıcı yazar Beyaz Rus kadınlarla 'ahbablık etme'nin o günlerde İstanbul erkekleri arasında moda olduğunu belirtir (s.65). Romandaki bu ayrıntılar İstanbul'daki Rus kadınlarının Türk erkekleri ve kadınları üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Türk kızlarının başlarını Beyaz Ruslar gibi bağlamasının yanı sıra, muhafazakâr bir şehirde erkeklerin kadınların peşinden giderek onlara laf atmaları Türk toplumu için yeni bir şeydir ve bu olaylar Beyaz Ruslar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Anlatıcı yazarın muhafazakâr bir yaşam tarzını ve eski İstanbul kültürünü biz tez olarak savunduğu romanda bütün bu olaylar okura alttan alta yazarın yozlaşmaya tepkisini hissettirir.

Romanda Pegoff isimli Beyaz Rus bir kadına da değinilmiştir. 1921 yılında bir yanlış anlaşılma sonucu Pertev Bey Selmin'i evden kovar. Selmin de patronuna birkaç yıl metreslik yaptıktan sonra ondan ayrılarak bir pansiyona yerleşir. Orada Cavidan isimli biriyle yaşamaya başlar. Geçim sıkıntısı yine yakasını bırakmaz. Bir gün onun güzel resim yaptığını fark eden Cavidan, ondan dekoratif resimler yapmasını ister. 1925 yılı dekoratif sanatın ve resmin moda olduğu bir yıldır. Cavidan özellikle abajurlara yapılan dekoratif resimleri bu işlerle uğraşan Pegoff isimli Beyaz Rus kadına satabileceğini söyler.

34. Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, üçüncü baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2005). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

Abajurları beğenen Madam Pegoff onları satın alır ve yeni siparişler verir. Cavidan ve Selmin uzun yıllar geçimlerini bu işle sağlarlar. Ancak Selmin bu Rus kadınla ilerleyen yıllarda tanışır. Anlatıcı yazar Beyaz Ruslar'ın karınlarını doyurabilmek için bu tür işler yaptıklarını, ama resim yapmayı iyi bilmediklerini, bir şeyler karalayıp durduklarını belirtir. Selmin'in başarılı resimlerine bu yüzden talep artmıştır. Romanda Madam Pegoff'un İstanbul'da çok müşterisinin olduğu da vurgulanmıştır (s.115). Romanda dekoratif resim yapmanın moda olmasında Ruslar'ın etkisine değinilmemiştir.

1930 yılına gelindiğinde Cavidan iş için yurt dışına gider ve bir daha dönmez. Selmin sipariş almak için Madam Pegoff'un yanına gittiğinde, kadın onu Rus zanner ve ona Rusça hitap eder. Romanın bu bölümünde belirtilmemesine rağmen, başındaki 'türban' dolayısıyla Madam bu kaniya varmıştır. Selmin de pek çok kişinin kendisini Rus'a benzettiğini ve hemen Rusça konuşmaya başladıklarını anlatır. Selmin, Madam Pegoff'un verdiği paranın çokluğunu görünce Cavidan'ın yıllardır kendisinden para sakladığını anlar (s.137). Selmin bir süre daha hayatına böyle devam ettikten sonra kazandığı paralarla Beşiktaş'ta bir konak kiralar ve kısa bir sürede eski İstanbul hayatının küçük bir örneğini kurar.

Yıkılan bir imparatorluğu ve onun enkazı altında kalan genç insanları anlatan *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanı aynı zamanda dönemin İstanbul hayatını da ayrıntılarıyla ele alır. İstanbul'un kibar çevrelerindeki eski hayat özlemle anılır. Romanda Beyaz Ruslar yeni İstanbul'un değişmez bir parçası olarak karşımıza çıkar. Özellikle zenginliğini kaybeden Selmin'in İstanbul'da tutunmaya çalışan bir Beyaz Rus sayesinde para kazanması ilginç bir ayrıntıdır. Romanda Beyaz Ruslar'ın İstanbul'a sadece giyim-kuşamda ve kadın erkek ilişkilerinde değişiklikler getirmelerinin dışında, şehirde yeni iş alanları açmaları da gösterilmiştir.

YAKIN ZAMAN ROMANLARINDA BEYAZ RUSLAR

Adalet Ağaoğlu'nun ilk baskısı 1973 yılında yapılan *Ölmeye Yatmak* romanında diğer Beyaz Ruslar'dan farklı özellikler taşıyan İvan isimli bir kahraman karşımıza çıkar.³⁵ Romanda milliyetçiliğiyle ve komünizm düşmanlığıyla öne çıkan İlhan'ın, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki durumunun anlatıldığı bölümde İvan isimli Beyaz Rus da komünizm düşmanlığı yapan grubun içinde yer alır. Komünizmden nefret eden İvan Türkçülük'ün

35. Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, altıncı baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993). Metin içindeki alıntılar bu baskıya aittir.

en ateşli savunucularından biridir. İvan için “memlekette İvan gibi on tane komünist düşmanı olsa sırtımız yere gelmez. Davamızın elle tutulur delili bu İvan’dır,” (s.184) değerlendirmesi yapılır. İvan, komünizm karşıtı faaliyetlere katılır ve tavan arasında gizli bildiriler basar. İvan komünizm için ‘kızıl mikrop’ tabirini kullanır. İvan’ın bir başka özelliği de Ankara’da yaşaması ve babasının ünlü Rus lokantası Karpiç’te garsonluk yapmasıdır.

İlk baskısı 1963 yılında yapılan Peride Celal’in *Gecenin Ucunda* romanında Nadia isimli, İstanbul’da kalmış Beyaz Rus bir kadın, roman kahramanı Macide’nin en yakınındaki kişilerden biri olarak işlenir.³⁶ Gümüşsuyu’nda bir pansiyon işleten Nadia ‘modern arabulucu’lardan biri olarak tanıtılır. Nadia, Rusya’daki günlerinden özlemlerle bahsederken ailesinin asaletiyle de gurur duyar. Daha sonra Macide’nin de yaşadığı köşkte çalışmaya başlar ve oraya kendi düzenini getirir. Romanda Nadia’nın İstanbul’a geldiği yıllarda çektiği sıkıntılar üzerinde de durulmuştur.

Son yıllarda büyük tarihi olaylardan çok bireyin tarih içindeki konumunu ele alan tarihi roman anlayışının yaygınlaşması, Beyaz Ruslar’ı sundukları zengin malzeme dolayısıyla gündeme getirmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz romanlar Beyaz Ruslar’ı yardımcı karakterler olarak görürken, özellikle 2000’li yıllardan sonra Beyaz Ruslar’ın romanın ana kahramanı olduğu eserlerle karşılaşırız. Günümüz romancıları ötekini anlama, kimlik sorunlarını irdeleme, şehir tarihine yönelme ve kozmopolitlik gibi kavramların etkisiyle Beyaz Ruslar’ın trajik öykülerinin bir kaynak olarak görmekteyiz. Beyaz Ruslar’ı ele alan son dönem romanlara şunları örnek gösterebiliriz: Nermin Bezmen’in ailesinin anılarından yola çıkarak yazdığı *Kurt Seyt-Shura*,³⁷ Elif Şafak’ın İstanbul’un kozmopolit yapısını ele aldığı *Bit Palas*,³⁸ Turgay Fişekçi’nin 1980 sonrasındaki siyasî olayları anlattığı *Hep Yanımda Kal*,³⁹ Selma Fındıklı’nın İzmir’de yaşayan Beyaz Ruslar’ı ele aldığı *İmbatta Karanfil Kokusu*,⁴⁰ Abdurrahman Topçu’nun *Berta*,⁴¹ Osman Necmi Gürmen’in *Râna*,⁴² Ayşe Çolakoğlu’nun *Kısaç*,⁴³ Hikmet Hükümenoğlu’nun *Küçük Yalanlar Kitabı*.⁴⁴

36. Peride Celal, *Gecenin Ucunda* (İstanbul: Can Yayınları, 1996).

37. Nermin Bezmen, *Kurt Seyt-Shura*, ikinci baskı (İstanbul: YAY Ofset, 1992).

38. Elif Şafak, *Bit Palas*, birinci baskı (İstanbul: Metis Yayınları, 2002).

39. Turgay Fişekçi, *Hep Yanımda Kal*, birinci baskı (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2006).

40. Selma Fındıklı, *İmbatta Karanfil Kokusu*, birinci baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006).

41. Abdurrahman Topçu, *Berta*, birinci baskı (İstanbul: Geniş Kitaplık, 2006).

42. Osman Necmi Gürmen, *Râna*, yedinci baskı (İstanbul: Kanat Kitap, 2007).

43. Ayşe Çolakoğlu, *Kısaç*, birinci baskı (İstanbul: Doğan Kitap, 2007).

44. Hikmet Hükümenoğlu, *Küçük Yalanlar Kitabı*, birinci baskı (İstanbul: Everest Yayınları, 2007).

SONUÇ

Varlıklarını ve asalet unvanlarını Rusya’da bırakan Beyaz Ruslar, İstanbul’da yeni bir hayata başlarlar. Bir kısmı 1920’lerin sonuna kadar diğer ülkelere giden Beyaz Ruslar, İstanbul’un eğlence hayatında, yeme-içme kültüründe derin izler bırakmışlardır. Romanlarda genellikle üzerinde değinilen ilk durum, Beyaz Rusların işgal altındaki bir şehre gelmeleri ve İstanbul’un karmaşasını artıran bir unsur olarak görülmeleridir. Savaşların yol açtığı ‘düşman Rus’ imajı, Beyaz Ruslar’ın İstanbul’daki maceralarını anlatan romanlarda bulunmamaktadır. ‘Düşman Rus’ imajı ötekiyle aynı ortamda karşılaşmanın ve bir arada yaşamamanın sonucunda dönüşmüştür. Savaşların yol açtığı düşmanlıklar ve milliyetçi söylemler Beyaz Ruslar anlatılırken gündeme gelmez. Romancılar, İstanbul’da zor günler geçiren Beyaz Ruslar’ı, şehrin önemli bir parçası olarak görmüş ve özellikle dönem romanlarında şehrin atmosferini yansıtmak amacıyla ele almıştır. 1990’a kadar Beyaz Ruslar, Türkiye’de Beyaz Ruslar’ın bulunmasına tanıklık eden yazarlar tarafından her yönüyle ele alınmıştır. Mütareke yıllarını anlatan romanların çoğunda Beyaz Ruslar İstanbul’un sosyal hayatının bir parçası olarak belirirler. Bu dönemde Beyaz Ruslar’la ilgili imajların oluşmasında yaşanmışlık birinci etkindir.